

A sepia-toned portrait of an elderly man with glasses, wearing a suit and tie. The text is overlaid on the lower half of the image.

**ANSCARI MANUEL
MUNDÓ I MARCET
SEMBLANÇA BIOGRÀFICA**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA
BARCELONA, 2021

Anscari Manuel Mundó i Marcet

Semblança biogràfica

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES, XCV

Anscari Manuel Mundó i Marcet
Semblança biogràfica

XAVIER BARRAL I ALTET

BARCELONA
2021

Barral i Altet, Xavier, 1947- autor

Anscari Manuel Mundó i Marçet : semblança biogràfica. — Primera edició. —
(Semblances biogràfiques ; 95)

A la coberta: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica. —

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499655970

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica II. Títol

III. Col·lecció: Semblances biogràfiques ; 95

1. Mundó, Anscari M. (Anscari Manuel), 1923-2012 2. Historiadors — Catalunya — Biografia

3. Paleògrafs — Catalunya — Biografia

929Mundó, Anscari M.

© Xavier Barral i Altet

© 2021, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: maig de 2021

Coordinació de l'edició: Gabinet de la Presidència de l'IEC

Totes les imatges sense indicació de procedència són de l'arxiu de l'autor

Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC

Compost per la Unitat de Producció del Servei Editorial de l'IEC

Imprès a Producciones Gráficas Ecológicas

ISBN: 978-84-9965-597-0

Dipòsit Legal: B 9199-2021

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

En francès, a la llengua i a la cultura francesa, *savant* i *sage* són dues paraules que tenen un significat proper i complementari. El *savant*, el savi català, és aquell que posseeix una ciència, que té coneixements molt amplis o un talent reconegut, que és docte, instruït i erudit. El *sage*, paraula més difícil de compendiar en un sol mot català, definició que inclou tant l'assenyat i prudent savi popular com el *sapiens*, és aquell que parla i es comporta en correspondència amb les regles de la raó i de la moral, però sobretot aquell que antigament tenia una riquesa adquirida de ciència i una saviesa que el portava a una vida exemplar interior, personal, i exterior, com a exemple. «La mort ne surprend pas le sage», va escriure Jean de La Fontaine al segle XVII en el primer vers de «La mort et le mourant», perquè la vida del *sage* es fonamenta en una filosofia experimentada, viscuda, sentida i provada.

En aquestes meves emocionades paraules d'introducció, molts de vosaltres, benvolguts companys de l'Institut d'Estudis Catalans, deveu haver reconegut la personalitat que vau conèixer, Anscari (el nom monàstic que sempre va voler conservar) Manuel Mundó i Marcet, nascut el 1923 i mort el dia de Nadal de l'any 2012.¹

1. D'entre les semblances publicades arran de la mort de Manuel Mundó, vull destacar: Josep Maria SALRACH I MARÉS, «Manuel Mundó i Marcet (1923-2012)», *Catalan Historical Review*, núm. 6 (2013), p. 210-211; Michel ZIMMERMANN, «Anscari Manuel Mundó i Marcet (1923-2012)», *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, núm. XLIV (2013), p. 209-218; Jesús ALTURO I PERUCHO, «Anscari Manuel Mundó i Marcet. Breu semblança (1923-2012)», *Estudis Romànics*, vol. XXXVI (2014), p. 702-705; Jesús ALTURO I PERUCHO, «Un erudit excepcional. Anscari Manuel Mundó i Marcet (1923-2012), historiador i paleògraf», *La Vanguardia* (30 desembre 2012), p. 31; Jesús ALTURO I PERUCHO, «Anscari Manuel Mundó i Marcet, un gran erudit crític i compromès», *Serra d'Or*, núm. 639 (març 2013),

Quina coincidència per a un home profundament catòlic i tan lligat a l'Església, a la seva història, al seu present i al seu esdevenidor!

ELEMENTS PER A UNA BIOGRAFIA

Manuel Mundó i Marcet va néixer el 29 de juny de 1923 a Barcelona, on va morir la matinada de Nadal de 2012. Va ingressar molt jove, amb nou anys, el 1932, a l'escola del monestir de Montserrat, on era abat el seu oncle Antoni Maria Marcet (1878-1946). A Montserrat va professar com a monjo el 1939. La formació rebuda al monestir el va orientar cap a la investigació i, més particularment, cap a l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana. A Roma, va anar-hi a estudiar paleografia i diplomàtica a l'Escola Superior Vaticana (1949) i es va doctorar en història eclesiàstica a la Universitat Pontifícia Gregoriana (1950). Durant aquells anys, es va llicenciar en arqueologia a l'Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana (1955). També va estudiar filologia romànica i paleografia medieval a París, a l'École Nationale des Chartes (1950-1951), i a la Universitat de Munic, llatí medieval, crítica textual i filologia romànica (1954). El 1972 va obtenir un segon doctorat a la Universitat de Barcelona.

A Roma, va ensenyar història eclesiàstica antiga, paleografia llatina i metodologia històrica a la Pontifícia Universitat Anselmiana (1952-1959), anys durant els quals va assistir el pare Anselm Maria Albareda (1892-1966), quan aquest era prefecte de la Biblioteca Vaticana. De retorn a Montserrat el 1959, hi va exercir la docència (1959-1965). En va ésser arxiver de 1945 a 1967.

Havent deixat el monestir el 1967, va associar la seva vida definitivament a la de Carme Aramon i Stein (1937-2011), filla de Ramon Aramon i Serra (1907-2000).² Així, Mundó entrava en un àmbit civil de cultura i de resistència al qual va contribuir sempre. Aleshores va passar a exercir la docència a la Universitat Autònoma de Barcelona (1968), on va guanyar la càtedra de paleografia, diplomàtica i codicologia (1981). També havia estat professor de l'Escola de Biblioteconomia de Barcelona (1974-1981).

p. 33-34; Rocco RONZANI, «Anscari» Manuel Mundó i Marcet. *In memoriam*», *Cultura Neolatina: Rivista di Filologia Romanza*, núm. 73 (2013), p. 5-9; Miquel dels Sants GROS I PUJOL, «*In memoriam*. Manuel Mundó i Marcet (Barcelona 1923-2012), liturgista», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. XXII (2014), p. 13-18. El text llegit en el seu funeral, el 27 de desembre de 2012, pel monjo de Montserrat Pius-Ramon Tragan, està publicat a *Catalunya Religió* (6 gener 2013).

2. Anscari M. MUNDÓ MARCET, «Ramon Aramon i Serra: projecció internacional», a *Jornades d'homenatge a Ramon Aramon i Serra en el centenari de la seva naixença (1907-2007)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, col·l. «Publicacions de la Presidència», núm. 33, p. 105-117.

Mundó va entrar per oposició, amb el primer lloc, en el cos estatal de facultatius d'arxius, biblioteques i museus, i va ser arxiver de l'Arxiu Reial de Barcelona (l'Arxiu de la Corona d'Aragó) entre el 1969 i el 1978. Va fundar i també va dirigir la Biblioteca Central de la Universitat Autònoma de Barcelona (1978-1983) i va ser director de la Biblioteca de Catalunya (1987-1990).

No esmentaré aquí detalladament la llarga llista d'acadèmies a les quals pertanyia, ni tots els honors que van acompanyar la seva vida: era membre de l'Institutet for Sammenlignende Kulturforskning d'Oslo (1961), del Comité International de Paléographie Latine (1975), de la Société Nationale des Antiquaires de France (1980), de la Medieval Academy of America (1986) i de la Real Academia de la Historia (1992). El 1960 havia entrat a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, però no en va esdevenir acadèmic numerari fins al 2001. És un episodi poc conegut que vull relatar com a curiositat. Arran de la mort de Mundó, el pare Josep Massot i Muntaner em va comunicar que, veient els papers de l'arxiu de Mundó, es va adonar que durant molts anys fou membre corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona per Montserrat i que, curiosament, li ho van mantenir durant tota la vida, d'acord amb ell, tot i que legalment hauria hagut de deixar l'Acadèmia en sortir de Montserrat. Més endavant el van nomenar membre numerari, però va trigar anys a presentar el seu discurs —que volia fer sobre el nom de Catalunya i no se n'acabava de sortir— i finalment Martí de Riquer (1914-2013), que n'era el president, es va enfadar i li va dir que aplicava el reglament, segons el qual la plaça tornava a ésser coberta per un altre, però que podria tornar a entrar a l'Acadèmia quan hi hagués una nova vacant, sempre que tingués el discurs llest.

Quan va morir mossèn Joan Tusquets i Terrats (1901-1998), Mundó va demanar-ne el lloc i va assegurar que tenia el discurs fet, però en realitat va trigar encara més d'un any a acabar-lo i va modificar-ne el contingut. Així ho justificava:

Sento l'impuls de manifestar un doble agraïment a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. D'una banda, per la designació que, fa temps, va fer de mi per a ocupar-ne un setial; i això, pels bons oficis dels senyors acadèmics Frederic Udina, Joan Ainaud de Lasarte (†) i Pere Bohigas, amb l'aquiescència encoratjadora del senyor Martí de Riquer, aleshores president d'aquesta corporació eminentment erudita. L'altre motiu d'agraïment és la paciència amb què els membres del Consell rector d'aquesta Acadèmia han esperat fins avui que presentés el discurs preceptiu d'entrada, vint anys després! He donat en algun altre lloc una explicació genèrica d'aquesta lentitud meva. Hi deia que «la versatilitat del meu interès suposadament científic m'ha impedit acabar certs treballs començats amb il·lusió, no abandonats mai, però sí arraconats per la urgència d'altres estudis empresos; urgència creguda per mi o

imposada per qui me'ls podia encomanar». De fet aquesta explicació no serveix ben bé d'excusa, però sí d'atenuant, que pot ésser vàlida en l'ocasió present.³

Manuel Mundó va ingressar com a membre numerari a l'Institut d'Estudis Catalans el 26 de novembre de 1971.⁴ Ja n'era corresponent des de 1966. De 1989 a 1995 va ser vicepresident de la Secció Històrico-Arqueològica, de 1995 a 1998 en va assumir la presidència i de 1998 a 2001 en va tornar a ésser vicepresident. Durant un llarg període va representar l'Institut com a delegat prop de la Unió Acadèmica Internacional. Va rebre el premi Nicolau d'Olwer de l'Institut d'Estudis Catalans (1971), la medalla Narcís Monturiol al mèrit científic i tecnològic (1991) i la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (2000).

A mitjans dels anys noranta, Mundó va escriure una breu autobiografia en el pròleg al primer volum (l'únic sortit fins avui) de les seves obres completes, pròleg datat de 1995, però publicat el 1998.⁵ Manuel Mundó era historiador i paleògraf especialitzat en la història de la cultura de l'alta edat mitjana, erudit en molts camps com la patristica, la litúrgia i la història del monaquisme i de l'Església.⁶ La seva bibliografia completa és llarga, de centenars de contribucions, algunes de les quals han fet i continuaran fent història, i moltes d'altres han estat injustament oblidades perquè estan disperses en diaris i revistes d'aquí i de fora.⁷

MESTRE DE LA PALEOGRAFIA ALTMEDIEVAL

L'estudi dels manuscrits i de l'escriptura de l'alta edat mitjana va ser la gran especialitat de Mundó. Posseïa un ull de detectiu fonamentat en una gran erudi-

3. Anscari M. MUNDÓ, *De quan hispans, gots, jueus, àrabs i francs circulaven per Catalunya*, discurs llegit el dia 8 de març de l'any 2001 en l'acte de recepció pública d'Anscari M. Mundó a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Barcelona, 2001, p. vii.

4. *Directori dels membres (1907-2007)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 87.

5. Anscari M. MUNDÓ, *Obres completes*, vol. I: *Catalunya, I: De la romanitat a la sobirania*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 7-12.

6. Vegeu el discurs de contesta d'Antoni Pladevall i Font en l'acte de recepció pública d'Anscari M. Mundó a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, p. 87-93, i la bibliografia completa de Mundó a les pàgines 97-122.

7. Jesús ALTURO i PERUCHO, «Bibliografia de Manuel Mundó i Marcet», *Studia Monastica*, núm. 36 (1994), p. 83-99; «Bibliografia del professor Anscari M. Mundó i Marcet», a Anscari M. MUNDÓ, *De quan hispans...*, p. 97-122. Vegeu, també, Pere PUIG, Ramon PLANES i Àngels BERNAL, «El doctor Anscari Manuel Mundó i Marcet, savi i estudiós de documents de l'antiguitat i medievals», *Lligall: Revista Catalana d'Arxivística* (Barcelona), núm. 33-34 (2010-2011), p. 181-201; Carles MANCHO, «Mundó i Marcet, Anscari M.», a Francesc FONTBONA i Bonaventura BASSEGODA (dir.), *Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear* (en línia), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2017.

ció paleogràfica i codicològica, i el seu mestratge va ser reconegut molt aviat, des dels seus primers estudis, a l'inici dels anys cinquanta.⁸ A ell es deu l'estudi sobre la datació dels còdexs litúrgics de Toledo, del qual deriva tota la problemàtica cronològica de l'escriptura visigòtica.

Mundó es definia, el 1995, de la manera següent:

Quan algú m'ha demanat que em classifiqués dins d'una especialitat científica, després d'analitzar-me i a la vista de la meua obra escrita, m'ha semblat que podia resumir-la com a «recerca històrico-literària de l'antiguitat i més de l'edat mitjana, basada en la revisió i comentari dels textos i de les seves fonts, sobretot manuscrites». Això comporta una pluralitat interdisciplinària. A aquesta diversitat m'hi ha conduït, més que una planificació sistemàtica dels estudis en el període formatiu, una inquietud constant per furgar en temes d'actualitat científica amb problemes sense resoldre; altres vegades han estat troballes fortuïtes de documents i de textos nous o mal coneguts. La recerca, que he intentat seriosa, m'ha dut a resoldre la intriga amb mètodes anàlegs als de la policia detectivesca.⁹

La progressió de la trajectòria de recerca de Mundó en aquest camp no s'ha aturat mai des dels inicis de la dècada de 1950. D'aquesta manera, Josep Maria Salrach ho recordava, el 2013:

8. Un exemple: en la tercera edició del gran clàssic de la paleografia hispànica (Agustín MILLARES CARLO, *Tratado de paleografía española*, Madrid, Espasa Calpe, 1983) que el mític paleògraf va donar a la impremta el 1980, abans de la seva mort, en la llista de les només quaranta-una obres freqüentment citades i abreviades, quasi totes llibres, hi trobem un article fonamental de Mundó de 1956, «El *Commicus* palimpsest París BN lat. 2269. Amb notes sobre litúrgia i manuscrits visigòtics a Septimània i Catalunya», *Scripta et Documenta*, vol. 7: *Cardinali I. A. Schuster in memoriam* (1956), p. 151-275. Sobre aquest estudi, tan ben considerat encara avui, vull reproduir el parer de Jesús Alturo i Perucho: «Va ser justament aleshores, en l'any acadèmic 1950-1951, que va tenir ocasió d'estudiar, a la Biblioteca Nacional de París, avui de França, el manuscrit llatí 2269, palimpsest en els folis 17 a 48, transmissor en aquesta part d'un *liber commicus*, això és, d'un lliçoner de la missa de la vella litúrgia hispànica i en escriptura visigòtica. L'escriptura superior era del segle XII, executada a Carcassona, i transmetia uns diàlegs de Gregori el Gran. Aquest estudi, fonamental en litúrgia, també és imprescindible en la història de la paleografia, perquè aquí portà a millor camí la redistribució general, per orígens, de tots els manuscrits visigòtics. Era un primer pas per posar ordre en el caos de la classificació de les principals variants geogràfiques de la més important escriptura emprada en la península Ibèrica durant l'alta edat mitjana. Aquest estudi és, encara avui, possiblement una de les culminacions més albiradores de la paleografia catalana, que ha esdevingut, per dret propi, llibre de capçalera per a tots els paleògrafs interessats per l'escriptura visigòtica»; vegeu Jesús ALTURO I PERUCHO, «Anscari Manuel Mundó i Marcet. Breu semblança (1923-2012)», *Estudis Romànics*, vol. XXXVI (2014), p. 704.

9. Anscari M. MUNDÓ, *Obres completes*, vol. I, p. 9.

A finals dels anys seixanta, i això és un record personal, entre els estudiants d'història de la Universitat de Barcelona que ens especialitzàvem en història medieval circulaven notícies sobre les recerques d'un historiador sortit de Montserrat que estava familiaritzat amb l'epigrafia visigòtica i que era capaç de llegir la lletra invisible de palimpsests del segle VII i de desxifrar pissarres visigòtiques. Ens semblava extraordinari, fascinant.¹⁰

Sobre les seves qualitats detectivesques en arxius per retrobar fragments que mai ningú no havia vist o identificat abans, a Mundó li agradava recordar amb humor l'anècdota d'aquell congrés de paleografia llatina a Sankt Gallen, el 1979, quan, després de la seva comunicació sobre fragments de còdexs conservats en les biblioteques catalanes, un savi col·lega es va aixecar per preguntar si s'hauria de considerar que Manuel Mundó havia inaugurat una nova ciència paleogràfica: la fragmentologia:

Érase el Congreso de Paleografía Latina celebrado en 1979 en Suiza. En la reunión habida en San Gallen presenté un estudio sobre los fragmentos de códices conservados en bibliotecas catalanas o de procedencia catalana (1980). Trabajábamos a la par con el profesor Lázsló Mezey, ausente, quien se ocupaba de inventariar los fragmentos de códices conservados en las bibliotecas de Hungría, su país natal; tenía contactos con otros *fragmentólogos* como don Avelino de Jesús da Costa, ausente, buscador infatigable de los fragmentos lusos, y con Manuel C. Díaz y Díaz, analista perspicaz de restos de códices, presente en el acto. Pensábamos que, en nuestros países, habiendo perdido muchos de los testimonios escritos debido a guerras, invasiones y destrucciones, no nos quedaba otro remedio que recoger los restos fragmentarios de nuestros antiguos tesoros codicológicos. Mas, he aquí que, al final de mi comunicación, uno de nuestros sapientes colegas preguntó si debíamos dar por fundada una nueva ciencia paleográfica: la *fragmentología*. ¡Por supuesto que no! Todos sabemos que se trata de codicología en estado puro: tanto da que un códice tenga quinientos, cien, cincuenta o diez folios, como que solo se hayan conservado, uno, dos o cinco: en cualquier caso, hay que suponerlos siempre restos de un códice que otrora existió entero.¹¹

Precisament perquè era gran coneixedor de la paleografia, de la Bíblia medieval i dels escrits dels Pares de la Església, això el portava, naturalment, a identificar

10. Josep Maria SALRACH I MARÉS, «Manuel Mundó i Marcet (1923-2012)», *Catalan Historical Review*, núm. 6 (2013), p. 210-211.

11. Anscari M. MUNDÓ, «Prólogo», a Susana ZAPKE (ed.), *Hispania Vetus: Manuscritos litúrgico-musicales de los orígenes visigóticos a la transición francoromana (siglos IX-XII)*, Bilbao, Fundación BBVA, 2007, p. 18.

trossos de textos llatins de la Bíblia i de sacramentaris i martirologis, i a situar-los en el seu just context; descobertes que ell feia sovint amb retalls conservats a les cobertes dels manuscrits. Per a Mundó, la codicologia era part de la història de la cultura. El seu nom va lligat a l'estudi de manuscrits llenguadocians d'època carolíngia, dels còdexs isidorians de Ripoll¹² i del segle x de Sant Cugat;¹³ també a la seva important contribució al treball d'investigació en equip sobre el *Liber iudicum popularis*, versió catalana dels voltants de l'any 1011 del codi legislatiu visigòtic.¹⁴ A Mundó devem igualment la descoberta d'un text català anterior a les *Homilies d'Organyà*, un fragment d'una traducció d'un pas del *Forum Iudicum*.¹⁵ La familiaritat amb els textos originals de l'edat mitjana era per a ell una part essencial de la seva vida quotidiana.

Aquests temes eren la gran especialitat de Manuel Mundó, una especialitat molt minoritària i, per la seva pròpia natura, molt i molt erudita. Durant els primers anys 2000, havia estat cridat com a gran autoritat —«patum dels estudis sobre manuscrits altmedievals», deia ell— a escriure el pròleg d'un luxós llibre col·lectiu sobre els antics manuscrits litúrgicomusicals hispànics que va veure la llum el 2007. Ho va considerar un comiat gairebé pòstum:

Entre las invitaciones a encabezar la presentación de una obra recibidas durante mi vida, pocas han sido, tal vez, para una tan prestigiosa como *Hispania Vetus*, dedicada a los viejos códices litúrgicos y musicales (casi todos poseen ambos contenidos característicos) de la Península Ibérica. El sujeto de

12. Anscari MUNDÓ, «Códices isidorianos de Ripoll», a *Isidoriana: Estudios sobre San Isidoro de Sevilla en el XIV centenario de su nacimiento*, Lleó, Centro de Estudios San Isidoro, 1961, p. 389-400.

13. Anscari M. MUNDÓ, «Entorn de dos còdexs del segle x de Sant Cugat del Vallès», a *Obres completes*, vol. I, p. 139-153.

14. Es tracta dels dos volums de la col·lecció «Textos Jurídics Catalans» editats per la Generalitat de Catalunya els anys 2003 i 2008. El primer (*Liber Iudicum Popularis: Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2003) és l'edició crítica del màxim exponent de la legislació visigòtica, vehicle de transmissió de la tradició jurídica romana a molts espais de l'Europa meridional de l'alta edat mitjana, entre els quals els comtats catalans. La versió utilitzada és la del manuscrit Z-II-2 de la biblioteca d'El Escorial, deguda al jutge i escrivà Bonsom. El segon (*Llibre dels judicis: Traducció catalana moderna del 'Liber Iudiciorum'*, Barcelona, Parlament de Catalunya, 2008), a cura de Joan Bellés Sallent, conté una traducció catalana acurada del *Liber Iudiciorum* ('Llibre dels judicis') visigòtic en la versió crítica de Karl Zeumer de 1902 i inclou, com a testimoni addicional de gran vàlua filològica, la imatge i la transcripció de dos fragments de traduccions catalanes de 1110-1120 i de vers 1140 de l'obra de Recesvint. Mundó s'encarregà de l'estudi de l'únic manuscrit conservat sencer del *Liber*, dels fragments de manuscrits del mateix codi conservats, de l'estudi del jutge Bonsom, que en va ser l'autor, i d'alguns dels textos complementaris del manuscrit.

15. Anscari MUNDÓ, «Un monument antiquíssim de la llengua catalana», *Serra d'Or*, 2a època, any I, núm. 6 (1960), p. 22-23. Després, el pare Cebrià Baraut en va descobrir una versió encara més antiga a l'arxiu de la catedral de la Seu d'Urgell: Cebrià BARAUT i Josep MORAN, «Fragment d'una altra versió catalana antiga del *Liber Iudiciorum* visigòtic», *Urgellia*, vol. XIII (1996-1997 [2000]), p. 7-35.

estudio concuerda con mi titulación profesional universitaria —por supuesto que sin abarcarla entera— lo cual resulta para mí un aliciente que invita a tratar, quizás por última vez, de codicología y de paleografía literaria y musical a la par que de liturgia.¹⁶

Així començava un pròleg insòlit de vuit pàgines impreses de gran format, acompanyades de denses notes bibliogràfiques, que es podrien considerar una introducció a la disciplina universitària i a la ciència codicològica, i una síntesi del coneixement en aquest camp tan punxegut. Aquí, també, Mundó proclamava, com ho feia sovint, la diversitat nacional:

Las lenguas peninsulares son la demostración patente de la diversidad de sociedades humanas que se desarrollaban independientes [...]. Creo útil no olvidar los motivos iniciales de la diversidad entre los pueblos peninsulares en los aspectos litúrgicos, literarios y musicales. Fue fundamental la escisión de los obispados y condados de la provincia eclesiástica Tarraconense respecto a los demás territorios de la Península que permanecieron observando la Antigua liturgia visigoda.

El que Mundó anomena «la intolerancia litúrgica» li permet d'explicar que «lo que pasó con los mozárabes del sur refugiados en Toledo es otro ejemplo de incomprensión entre personas procedentes de pueblos distintos».

Després, el discurs de Mundó pren camins estrets de les seves recerques personals que, ajuntats, constitueixen talment el resum d'un manual: hi tracta del paper dels copistes i sobretot de l'estudi dels fragments, un camp que sempre havia sigut el seu i que ara el tornava a interessar:

La existencia de un fragmento, aunque sea retazo maltrecho de un folio, certifica la existencia de un códice supuestamente íntegro, con la certeza de que el texto que transmitía circuló y fue conocido y leído por los personajes cultos de la región de origen. Con su conocimiento se ha ensanchado enormemente la visión, no solo de la historia de la escritura, la localización de los centros de producción de escritura y la difusión de los textos, sino aún más, de la penetración cultural de estos.

Però, malgrat el to gairebé de comiat d'aquests estrets de 2007, a Mundó li han quedat els deixebles, nombrosos i prestigiosos, i en primer lloc el seu successor a la càtedra de paleografia, codicologia i diplomàtica de la Universitat Autò-

16. Anscari M. MUNDÓ, «Prólogo», a Susana ZAPKE (ed.), *Hispania Vetus...*, p. 13.

noma de Barcelona, Jesús Alturo i Perucho.¹⁷ En aquest terreny, la publicació, el 2003, de la tesi de Joaquim Garrigosa i Massana sobre *Els manuscrits musicals a Catalunya fins al segle XIII* va permetre a Mundó d'escriure:

Quan vaig saber per primera vegada, ja fa alguns anys, que en Joaquim Garrigosa estava disposat a emprendre la feineda de recollir el material per a fonamentar-hi una tesi sobre els orígens, el valor musical i l'evolució gràfica dels neumes que caracteritzen la notació musical catalana vaig sentir un descans mental i una gran esperança. El tema es trobava en les mans d'un historiadore complet que era, a l'ensem, un expert en musicologia, que combinava el seu temps amb la direcció coral; és a dir, bregat en la teoria i en la pràctica de l'art d'Euterpe, la més melòdica de les Muses. En Joaquim Garrigosa és un vell amic i, en anys ja llunyans, fins i tot havia estat el meu deixeble. Si he dit que experimentava descans mental i gran esperança és perquè des de fa molts anys jo mateix estava disposat a desenvolupar una part del tema d'aquest treball. No he tingut, però, ni temps ni lleure per a dedicar-hi més forces que les que suposen donar a conèixer uns quants fragments manuscrits amb notació musical catalana, la més característica del nostre país, i el seu lligam amb la litúrgia [...]. Que l'autor insisteixi en la importància del fet litúrgic per a explicar el fet musical, encara me'l feia més proper [...]. Ara la meva joia és plena.¹⁸

EL CORPUS DELS MANUSCRITS ILLUMINATS MEDIEVALS DE CATALUNYA

Manuel Mundó va dirigir diverses «operacions» destinades a fer inventaris i a estudiar els manuscrits medievals de Catalunya. Per exemple, amb Marc Mayer, el 1983 llançava els *Estudis sobre textos i còdexs medievals de Catalunya*.¹⁹ Junts, ell i jo, vam concebre, arran del canvi de segle, el Corpus dels Manuscrits Il·luminats Medievals de Catalunya, un programa de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, ara temporalment aturat després de la desaparició de Manuel Mundó. Aquest programa estava destinat a continuar els estudis pioners de Pere Bohigas i Balaguer (1901-2003).²⁰ Bohigas havia concebut durant

17. Jesús ALTURO I PERUCHO, *El llibre manuscrit a Catalunya: Orígens i esplendor*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 2000, col·l. «Som i Serem», núm. 14.

18. Joaquim GARRIGOSA I MASSANA, *Els manuscrits musicals a Catalunya fins al segle XIII: L'evolució de la notació musical*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2003, col·l. «Emili Pujol», núm. 2, p. 9.

19. En el primer volum (Barcelona, Humanitas, 1983) publicava ell mateix l'estudi «Entorn de dos còdexs del segle X de Sant Cugat del Vallès», p. 7-23, reprès després a les *Obres completes*.

20. Josefina MORATÓ i Modesta OÑATE, «Bibliografia de Pedro Bohigas Balaguer», *Biblioteconomía* (Barcelona), núm. 73-74 (1971), p. 3-30; Pere BOHIGAS, *Sobre manuscrits i biblioteques: Mirall*

el primer terç del segle xx un projecte que a l'inici va estar finançat per la Universitat de Barcelona i el mecenatge de Rafael Patxot i Jubert (1872-1964).²¹ Inspirada per Jordi Rubió i Balaguer, l'empresa consistia en l'elaboració d'un gran repertori de manuscrits catalans. Aquesta obra havia de localitzar, inventariar i descriure tots els manuscrits en llengua catalana o d'autors catalans i, per extensió, tots els que havien estat copiats a Catalunya i els que es conservaven en les biblioteques del país, des de l'origen de la llengua fins al segle xviii.

L'objectiu principal era fornir materials per a l'estudi de la cultura i de la literatura catalanes antigues.²² El Corpus dels Manuscrits Il·luminats Medievals de Catalunya, dirigit en el si de l'Institut d'Estudis Catalans per Manuel Mundó i jo mateix, juntament amb col·laboradors externs, ja va acabar una primera fase d'inventari lleuger dels fons conservats en els diversos arxius catalans públics i privats, inventari completat amb una exploració dels manuscrits il·luminats medievals conservats en fons de fora de Catalunya, amb l'ambició de completar en forma de catàleg raonat actual els tres volums de Pere Bohigas.²³ La metodologia està inspirada en les utilitzades pels corpus anàlegs de la Biblioteca Nacional de França i de la Biblioteca nacional del Regne Unit (British Library). La més propera, però, és la sèrie dels *Manuscrits enluminés de la Bibliothèque Nationale de France*, que continua la seva publicació.²⁴ Caldrà continuar el projecte català, també com a homenatge a Manuel Mundó, amb la finalitat de sistematitzar i posar a la disposició de tothom la riquesa en manuscrits il·lustrats medievals dels fons públics de Catalunya que els historiadors de l'art utilitzen de manera parcial degut a la manca d'un corpus exhaustiu d'aquesta mena a Catalunya.

d'una llarga vida, ed. a cura d'Antoni Badia i Margarit, Germà Colón Domènech i Josep Moran i Ocerinjauregui, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 2001, col.l. «Biblioteca Filològica», núm. 41.

21. *Rigor científic, catalanitat indefallent: Rafael Patxot i Jubert (1872-1964)*, ed. a cura de Manuel Castellet, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014, col.l. «Publicacions de la Presidència», núm. 40; Josep MASSOT i MUNTANER, *Rafael Patxot i Jubert: El savi, el mecenes, el patriota*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2014, col.l. «Biblioteca Serra d'Or», núm. 472.

22. «El Repertori de Manuscrits Catalans», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. xi (1926), p. 121-130; Anna GUDAYOL, «El Repertori de Manuscrits Catalans de la Institució Patxot: les missions a París i Anglaterra de Pere Bohigas», a Rosa ALCOY (ed.), *Art fugitiu: Estudis d'art medieval desplaçat*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2015, p. 339-357.

23. Pere BOHIGAS, *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña*, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona, 1960-1967, 3 v. (reedició del tercer volum, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 2000).

24. François AVRIL, Jean-Pierre ANIEL, Mireille MENTRÉ, Alix SAULNIER i Yolanta ZALUSKA, *Manuscrits enluminés de la Bibliothèque Nationale de France*, vol. II: *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, 1983.

LA CATALUNYA CAROLÍNGIA

Manuel Mundó era un erudit en l'estudi de la història de la Catalunya carolíngia i en la cronologia dels documents d'aquesta època. Una de les seves empreses majors va ser la direcció, juntament amb Josep Maria Font i Rius, de la *Catalunya carolíngia*, l'obra fundada per Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970) amb l'objectiu de recollir i publicar tots els documents referents a Catalunya fins a l'any 1000, incloent-hi els preceptes dels reis francs expedits per al territori de Catalunya. Aquest corpus documental té un interès excepcional per a la història dels segles IX i X no tan sols de Catalunya, sinó també de l'Europa occidental dels temps carolíngis. Aquest projecte d'edició de tots els documents dels comtats catalans havia estat encarregat l'any 1920 a Ramon d'Abadal. Diverses vicissituds, en especial la Guerra Civil i els problemes a la postguerra, tant personals com de l'IEC, van fer que Abadal només pogués publicar en vida el volum II —*Els diplomes carolíngis a Catalunya*, primera part, 1926-1950, i segona part, 1952— i el volum III —*Els comtats de Pallars i Ribagorça* (1955). Va deixar, però, molts materials i treballs, una part dels quals van ser publicats a títol pòstum i a cura de Jaume Sobrequés: *El domini carolíngi a Catalunya*, primera part (1986). La continuïtat de l'obra va ser encarregada a Miquel Coll i Alentorn (1904-1990), Josep Maria Font i Rius (1915-2018) i Anscari M. Mundó, sota la direcció dels quals es van publicar els volums IV, V i VI d'aquesta col·lecció, dedicats, respectivament, als comtats d'Osona i Manresa; Girona, Besalú, Empúries i Peralada; Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet.

El projecte de la *Catalunya carolíngia* va estar present al llarg de tota la vida de Manuel Mundó. Ramon d'Abadal els va cridar, a ell i al pare Marc Taxonera i Comas (1919-2014), quan eren arxivers del monestir de Montserrat, per associar-los a l'obra. Mundó ja no deixaria mai de col·laborar-hi,²⁵ dirigint l'obra, però també animant-la amb àmplies i documentades introduccions, com la que dedicà al volum VI, publicat el 2006, en la qual, al llarg de dinou denses pàgines, després d'explicar la gestació de l'obra, pren posició sobre diversos aspectes controvertits tant d'antroponímia com de lingüística o d'història.²⁶ En el volum IV, Mundó ja donava les pautes d'aquesta nova etapa després de recordar la història del projecte.²⁷ Val la pena recordar-ne alguns passatges tot recomanant la lectura completa d'aquesta introducció que Mundó escrivia el desembre de 1997:

25. Gaspar FELIU i Josep Maria SALRACH I MARÉS, «Prefaci», a *Catalunya carolíngia*, vol. VII: *El comtat de Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2019, p. 10-11.

26. Anscari M. MUNDÓ, «Prefaci», a *Catalunya carolíngia*, vol. VI: *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, p. 7-26.

27. Vegeu també la ressenya dels volums IV i V de *Catalunya carolíngia* i les propostes fetes per Jesús Alturo i Perucho a «A propòsit de la publicació dels diplomes de la Catalunya Carolíngia», *Estudis Romànics*, vol. XXVII (2005), p. 289-297.

[...] em permeto recordar quelcom de la meva relació amb Ramon d'Abadal. Ja ens havíem trobat abans de 1946; i fins a la seva mort en 1970 les visites i la correspondència foren força freqüents; no cal dir que sempre amicals i extremament formatives per a mi. Són dignes d'esment dues visites estiuenques dels anys 1947 i 1951, ambdues a la seva casa pairal del Pradell, fetes juntament amb el pare Marc Taxonera. En la segona ens acompanyava el doctor Eduard Junyent. La conversa s'allargà moltes hores. Entre els temes tractats hi havia el de la continuació de l'obra magna empresa i aleshores tot just represa feia un any. Abadal volia deixar els materials d'alguns comtats a col·laboradors de confiança [...]. En algunes de les visites que vaig fer a Abadal per l'hivern i a la tardor de 1952 vaig trobar a casa seva de Barcelona el senyor Jordi Rubió i Lois que l'ajudava a completar el segon volum d'*Els diplomes carolingis a Catalunya* i a preparar el d'*Els comtats de Pallars i Ribagorça*. La conversa tractà també entorn del comtat de Manresa que Abadal preveia per als arxivers montserratins. La decisió fou concretada amb el pare Marc Taxonera a l'hivern de 1952-1953, quan jo ja era a Roma. Des d'aleshores Taxonera portà la direcció de la feina; només a l'estiu l'ajudava en el que calia. Per la primavera de 1957 els senyors d'Abadal passaren uns dies a Roma junt amb Jordi Rubió i Lois; em tocà d'acompanyar-los per la Ciutat Eterna. El 7 de maig el pare abat Anselm M. Albareda ens invitava al seu apartament del Vaticà. En la llarga conversa no mancaren les referències a la *Catalunya carolíngia* i a la feina que Abadal havia delegat en els arxivers montserratins. Albareda, reconegut com a reorganitzador de l'arxiu monàstic, confessava que li hauria plagut col·laborar en una obra tan transcendent per a la història de Catalunya; les seves múltiples ocupacions, però, li impedien tan sols de pensar-hi [...]. En refer la meva vida a Barcelona a partir de 1967, gairebé s'havia estancat el treball sobre els documents de Manresa. De seguida vaig poder relacionar-me estretament amb l'Institut d'Estudis Catalans [...]. Allí ens vam retrobar amb Font i Rius que acabava de rebre de Ramon d'Abadal († 17 gener 1970) tots els papers que aquest encara conservava de la *Catalunya carolíngia*. Per aquest fet, ara esdevenia el dipositari de tota l'obra. En pocs anys reordenà tots els materials recollits; i els passà a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, tot advertint als encarregats dels diferents comtats que allí els trobarien a llur disposició. Al mateix temps Marc Taxonera diposità també a l'Institut els materials extrets dels fons del Bages, que es guardaven a Montserrat.²⁸

28. Anscari M. MUNDÓ, «Prefaci», a *Catalunya carolíngia*, vol. iv: *Els comtats d'Osona i Manresa*, a cura de Ramon Ordeig i Mata, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999, p. 7-10.

HISTORIADOR I DIVULGADOR DE L'EDAT MITJANA: L'ABAT I BISBE OLIBA I EL NOM DE CATALUNYA

Manuel Mundó era un gran historiador del monaquisme, dels orígens i de l'expansió del monacat, del monaquisme visigòtic. Els seus estudis són nombrosos, sobre antics sínodes abacials, sobre sant Benet i les seves relíquies, sobre l'antiguitat i l'autenticitat de la regla benedictina, sobre la figura de Cassiodor, amb edicions crítiques com la de l'obra del monjo filòsof Baquiari.²⁹ Amb Manuel Sánchez Mariana va publicar el catàleg dels manuscrits del comentari de Beat a l'Apocalipsi, tema al qual es va referir diverses vegades.³⁰ Però els seus estudis van cobrir molt més enllà de l'alta edat mitjana.³¹ Alguns temes el van acompanyar sempre, com tot el que envoltava, de prop o de lluny, la figura de l'abat bisbe Oliba (971-1046),³² el gran prelat reformador i constructor de l'Església de la primera edat mitjana a Catalunya, fundador del monestir de Montserrat l'any 1025, abat de Santa Maria de Ripoll i de Sant Miquel de Cuixà (1008-1046) i bisbe de la seu de Vic (1018-1046).³³ Mundó es va interessar particularment pel sermó del monjo Garsias de Cuixà³⁴ i després dedicà força temps a editar el fruit de molts anys d'estudi d'un altre gran erudit català, canonge arxiver de la catedral de Vic, director del seu museu episcopal, arqueòleg i coneixedor eminent de l'art medieval de Catalunya, Eduard Junyent i Subirà (1901-1978),³⁵ successor d'un altre gran eclesiàs-

29. Vegeu *supra*, notes 6 i 7.

30. Anscari M. MUNDÓ i Manuel SÁNCHEZ MARIANA, *El 'Comentario' de Beato al Apocalipsis: Catálogo de los códices*, Madrid, Biblioteca Nacional, 1976; Anscari M. MUNDÓ i Manuel SÁNCHEZ MARIANA, «Sobre los códices de Beato», a *Actas del simposio para el estudio de los códices del 'Comentario al Apocalipsis' de Beato de Liébana* (Madrid, 22-25 novembre 1976), vol. I, Madrid, Joyas Bibliográficas, 1978, p. 107-116. També, uns anys més tard, va participar al catàleg de l'exposició *Los Beatos* (Madrid, Biblioteca Nacional, juny-setembre 1986), p. 99-150.

31. Anscari M. MUNDÓ, «Aportacions de la història local a l'expansió de Catalunya ara fa mil anys», *Annals* (Casa Museu Prat de la Riba, Castellterçol), núm. 5 (1989), p. 5-15.

32. Anscari M. MUNDÓ, *Semblança d'Oliba: Què ha estat el gran abat i bisbe per a Catalunya*, Barcelona, Centre Docent d'Ensenyament Superior Abat Oliba, 1998.

33. Vegeu, ara, el catàleg de l'exposició *Oliba Episcopus: Mil·lenari d'Oliba, bisbe de Vic* (Museu Episcopal de Vic, 27 octubre 2018 - 10 febrer 2019), a cura de Marc Sureda i Jubany, Vic, Museu Episcopal de Vic, tot esperant la sortida de les actes del congrés internacional «Oliba de Vic. Un bisbe de mil anys enrere», celebrat a l'Ateneu Universitari Sant Pacià de Barcelona, a la Universitat Autònoma de Barcelona i al Museu Episcopal de Vic del 8 al 10 de novembre de 2018.

34. Anscari M. MUNDÓ, «Recherches sur le traité du moine Garsias à l'abbé-évêque Oliba sur Cuixà», *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, núm. 1 (1970), p. 63-74.

35. Xavier BARRAL I ALTET, «Els eclesiàstics arqueòlegs a Catalunya», a *Thesaurus: L'art als bisbats de Catalunya 1000-1800. Estudis*, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions, 1985, p. 77-103; Xavier BARRAL I ALTET, «Eduard Junyent i Subirà», a *Personenlexikon zur Christlichen Archäologie: Forscher und Persönlichkeiten vom 16. bis zum 21. Jahrhundert*, Herausgegeben von Stefan Heid und Martin Dennert, 1, 2, Regensburg, Verlag Schnell und Steiner GmbH, 2012, p. 694-695.

tic vigatà erudit, mossèn Josep Gudiol i Cunill (1872-1931).³⁶ Mundó recordava així la gènesi i el desenvolupament d'una d'aquelles empreses que l'ocuparen gairebé tota la vida:

No hi ha dubte que la persona i l'època d'Oliba fascinaren el Dr. Junyent [...]. Aquest fou l'origen del *Cartulari d'Oliba, comte, abat i bisbe*, com l'intitulà Junyent. La primera versió fou presentada a l'Institut d'Estudis Catalans, que li atorgà justament el Premi Abat Oliba l'any 1948. El Dr. Junyent m'havia expressat de paraula que era ben conscient de les llacunes existents en la seva obra al moment de presentar-la —amb una mica de pressa— a l'IEC, però que, amb l'ajut d'altres, pensava anar-la completant.

L'IEC, donada la importància del *Cartulari*, prengué un primer acord de publicar-lo. L'obligació estatutària de sotmetre a uns revisors qualificats els treballs que es decideix d'editar persuadí l'IEC de demanar al pare Anselm M. Albareda —aleshores prefecte de la Biblioteca Vaticana i futur cardenal— si es volia encarregar de la revisió de l'obra de Junyent, ja que Albareda havia publicat la primera biografia documentada d'Oliba. El prefecte de la Vaticana va intentar d'afegir-hi algun document i acceptà de revisar tota l'obra; tasca, però, que les seves múltiples ocupacions li impediren de prosseguir. L'encàrrec fou tramès cap als anys cinquanta per l'IEC —amb l'aquiescència d'Albareda— als que aleshores érem arxivers de Montserrat.

Justament el curs 1950-1951, el pare Marc Taxonera i jo revisàvem a París els fons manuscrits de la Bibliothèque Nationale, on es conserven un nombre considerable de còpies de documents, molts dels quals enriqueixen el Diplomatarí d'Oliba [...]. El mateix equip, els anys successius, i amb la vènia benèvola del Dr. Junyent, anà revisant sobre els originals i les còpies antigues conservades a Vic i a Barcelona, molts dels documents transcrits en el *Cartulari* premiat el 1948 [...]. En deixar de treballar-hi l'equip de Montserrat, per haver acomplert bona part de la seva missió i per la mort del cardenal Albareda (1966), l'IEC se'n tornà a ocupar [...]. A la penúria econòmica dels darrers anys de la dictadura i dels de l'anomenada *transició* —especialment llarga i dura per a l'IEC—, s'hi afegí el (que confesso) poc entusiasme meu per enllestir una obra retocada per tanta gent respectable i estimada per mi [...]. Vaig cedir a reprendre-la, finalment (malgrat les moltes altres ocupacions professionals que m'absorbien), degut a la petició insistent dels col·legues de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC, que prengueren un nou acord de publicació el 1988 [...].

L'estil d'Oliba —una mica acadèmic, és veritat— ofereix ben sovint pinzellades que revelen imaginació i personalitat. La importància d'aquest conjunt

36. *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, vol. VII (2014): Josep Gudiol i Cunill, pioner en la història de l'art a Catalunya (Jornada del Museu Episcopal de Vic, 25 octubre 2013).

—que finalment es pot llegir reunit— no és pas insignificant, donada la pobresa de la producció literària llatina als comtats catalans durant els segles x i xi.

Més d'una vegada es pot identificar la font de la inspiració d'Oliba, fruit d'una formació sòlida a redós del seu oncle, el bisbe Miró i a l'escola monàstica ripollesa; però també de les lectures que podia fer durant les poques estones de lleure que el govern de monestirs i bisbat li permetien.³⁷

Moltes són les publicacions de Manuel Mundó sobre aspectes dels segles x i xi, i molts són els projectes en els quals vam tenir l'ocasió de treballar plegats, com en l'obra monumental *Catalunya romànica*, publicada per la Fundació Enciclopèdia Catalana en vint-i-set volums, entre 1984 i 1998, o a propòsit de la catedral de Le Puy,³⁸ o, encara un altre exemple, quan, arran de les celebracions a França de la commemoració del mil·lenari d'Hug Capet, el 1987, vaig voler traslladar un apèndix dels col·loquis a Barcelona per contribuir a estudiar les societats meridionals durant els segles x i xi, i més directament les de Catalunya i la França meridional al voltant de l'any 1000.³⁹

Al voltant d'aquestes problemàtiques dels orígens de l'edat mitjana catalana, Mundó va defensar sempre la nació com una realitat ininterrompuda des de l'alta edat mitjana i va consagrar molts esforços a aclarir els orígens i el nom de Catalunya.⁴⁰

En el extremo oriente de los Pirineos, adonde llega más tardía la invasión árabe, hispanogodos, ayudados por francogermánicos, ensanchan los límites del reino carolingio hasta la *Marca hispanica*. Sus condados se verán unidos en torno al llamado, desde el siglo x, *Regnum Barcinonense* por los emires cordobeses y los vecinos transpirenaicos; posteriormente, antes de terminar el siglo xi, se llamará ya *Catalaunia*.

37. Anscari M. MUNDÓ, «Introducció», a Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, ed. a cura d'Anscari M. Mundó, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992, col·l. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», núm. XLIV, p. ix-xxi.

38. Anscari M. MUNDÓ, «Anicium-Le Puy et la Catalogne», a Xavier BARRAL I ALTET, *La cathédrale du Puy-en-Velay*, Milà i París, Skira, Seuil i Éditions du Patrimoine, 2000, p. 126-130.

39. Anscari M. MUNDÓ, «Producció i conservació del material escrit a Catalunya: escriptoris i biblioteques pels volts de l'any mil», a Xavier BARRAL I ALTET, Dominique IOGNA-PRAT, Anscari M. MUNDÓ, Josep Maria SALRACH I MARÉS i Michel ZIMMERMANN (dir.), *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil / La Catalogne et la France méridionale autour de l'an mil: Actes du Colloque international (CNRS - Generalitat de Catalunya) Hugues Capet 987-1987 (Barcelona, 2-5 juillet 1987)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1991, col·l. «Actes de Congressos», núm. 2, p. 378-381.

40. Per exemple: Anscari M. MUNDÓ, «El pes de l'europeisme en la formació nacional de Catalunya», *Revista de Catalunya*, núm. 3 (1986), p. 37-50; Anscari M. MUNDÓ, *Problemes historiogràfics dels orígens nacionals de Catalunya*, Barcelona, 1989, o Anscari M. MUNDÓ, «Los orígenes de la nación catalana», a *Para entendernos: Los grandes temas del debate España-Cataluña*, Barcelona, Club d'Opinió Arnau de Vilanova i Ariel, 2001, p. 37-68 (1a ed., 1996).

I aquí comença una de les llargues recerques fonamentada en estudis diversos que val la pena recordar com a breu síntesi d'una demostració que Mundó va repetir arreu del món en congressos i trobades de caire molt divers i que, malgrat haver-ne anunciat la publicació *in extenso* en diverses circumstàncies, no va veure mai la llum:

En el año 922 aparece por primera vez un *Cathalaunus* en el condado de Besalú, que sería un nativo de *Catalaunis* = Châlons-sur-Marne (*Catalunya carolingia*, 5, p. 56-57, 185-186). Se hace mención de *Teodoricus rex francorum dum esset Cathalaunis* en el prólogo del jurista Bonsom a sus copias del *Liber iudicum popularis* escritas en Barcelona en los años 1010 y 1011 [ed. Jesús Alturo, 2003]. Desde aproximadamente el año 1085, el nombre de *Catalana* lo llevaba la esposa de Zetmar, señor de Castellterçol; al morir ella en 1125 la heredera fue una hija llamada *Catalana*, como su madre. Desde este mismo tiempo —hacia 1100— empiezan a llamarse *Catalan* y *de Cataluign* varios ciudadanos de Carcasona, condado recién adquirido por el conde Ramón Berenguer III de Barcelona; y así son denominados también el mismo conde y sus compatriotas en el *Liber Maiorichinus*, que describe la ayuda de los pisanos en la conquista de Mallorca y Eivisa de 1114 [...]. De todo ello, yo considero que, rechazada la veintena de étimos propuestos para *Catalaunia*, el más sólido origen del nombre es, sin duda, este *Catalaunum* de Châlons-sur-Marne (desde 1995, oficialmente llamado Châlons-en-Champagne). Confío, Dios mediante, publicar pronto un largo estudio que llevará el título *Del Regnum Barchinonense a «Catalaunia»* (anunciado ya desde hace varios años; por ejemplo, en «Los orígenes de la nación catalana», en Club Arnau de Vilanova, ed., *Para entendernos: Los grandes temas del debate Cataluña-España*, 1.ª ed. Barcelona, Ariel, 1996, especialmente las páginas 49-53 y la nota 32; 2.ª ed., 2001, 49-55 y nota 32). Con el fin de entender más fácilmente el discurso histórico, es común usar *Cataluña* y *catalán* para designar el territorio y sus adjetivos, aunque estos corónimos aparecieran posteriormente.⁴¹

L'HISTORIADOR DE RIPOLL I DE LES SEVES BÍBLIES ROMÀNIQUES

Hi ha en la recerca i l'obra d'Anscari Manuel Mundó alguns temes recurrents als quals va tornar sempre i que van ocupar molts anys de la seva vida. Un d'ells és tot el que fa referència al monestir de Ripoll⁴² i molt particularment l'estudi de les

41. Anscari M. MUNDÓ, «Prólogo», a Susana ZAPKE (ed.), *Hispania Vetus...*, p. 14 i 19-20, nota 2.

42. Per exemple, Anscari MUNDÓ, «Códices isidorianos de Ripoll», a *Isidoriana...*, p. 389-400, i, gairebé trenta anys més tard, quan ja era Anscari M. MUNDÓ, «L'escriptori i la biblioteca de Ripoll fins

bíbliques de Ripoll, la de la Biblioteca Nacional de París i la del Vaticà. Entre 2002 i 2010 se'n va fer una edició facsímil en dos grans volums («Codices e Vaticanis Selecti. Series Maior», núm. 86) acompanyats d'un de tercer molt extens, que conté l'estudi estilístic, històric i iconogràfic de Manuel Mundó.⁴³

L'any 1973, quan jo era un jove universitari que participava en el seu primer congrés internacional, vaig coincidir amb Manuel Mundó al XXIII Congrés Internacional d'Història de l'Art que se celebrava a Granada. Hi va participar amb una comunicació sobre les bíbliques romàniques de Ripoll. És interessant de veure com presentava aleshores la seva recerca, a l'inici dels anys setanta, en el resum de la seva comunicació al congrés, per poder comparar-la amb la trajectòria que el portà a estudiar aquests manuscrits durant més de trenta anys:⁴⁴

Los criterios codicológicos, paleográficos y artísticos comparados permiten asegurar que los mismos calígrafos y los mismos artistas trabajaron en ambas biblias, lo que demuestra un origen común. Yendo más adentro he podido descubrir que algunos códices y fragmentos escritos con toda certeza en Ripoll eran de las mismas manos y dibujo de las partes principales de las dos biblias en cuestión. Con ello resulta demostrada científicamente la intuición que tiempo ha tuviera Pijoan. La historia permite asegurar que la biblia de Sant Pere de Roda fue llevada desde Ripoll a ese monasterio hacia la segunda mitad del siglo XI. La que se conserva en el Vaticano fue sustraída de Ripoll por los monjes de Saint-Victor de Marsella hacia finales del siglo XII.⁴⁵

La biblioteca del monestir de Ripoll va ser una de les principals de la Catalunya medieval i una de les més destacades en l'àmbit cultural europeu de l'època. Entre les produccions sorgides d'aquest important escriptori hi ha dues obres cabdals en l'art de la il·luminació de manuscrits a Catalunya: la Bíblia conservada

al segle XI», a *Cloenda de l'onzè centenari de Santa Maria de Ripoll*, Ripoll, Patronat del Monestir de Santa Maria de Ripoll, 1989, p. 51-57, o encara, «L'escriptori, les grans bíbliques i la portada», a *L'art en el monestir de Santa Maria de Ripoll*, Ripoll, Parròquia de Santa Maria, 1997, p. 15-18.

43. Anscari M. MUNDÓ, *Les bíbliques de Ripoll: Estudi dels mss. Vaticà, lat. 5729 i París, BNF, lat. 6*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, 2002, col·l. «Studi e Testi», núm. 408.

44. Vegeu, per exemple: Anscari M. MUNDÓ, «La cultura artística escrita», a Antoni PLADEVALL I FONT (ed.), *Catalunya romànica*, vol. 1: *Introducció a l'estudi de l'art romànic català: Fons d'art romànic català del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1994, p. 133-162; Anscari M. MUNDÓ, «Darrers estudis entorn de les bíbliques de Ripoll», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 8 (1997), p. 9-15.

45. Anscari M. MUNDÓ, «Las biblias románicas de Ripoll», a *España entre el Mediterráneo y el Atlántico: XXIII Congreso Internacional de Historia del Arte CIHA: Ponencias y comunicaciones* (Granada, 3-8 de setembre de 1973), full volant. També a *Actas del XXIII Congreso Internacional de Historia del Arte: España entre el Mediterráneo y el Atlántico: Granada 1973*, vol. I, Granada, Universidad de Granada, Departamento de Historia del Arte, 1976, p. 435-436.

actualment a la Biblioteca Apostòlica Vaticana i la procedent del monestir de Sant Pere de Rodes, conservada a la Biblioteca Nacional de París. La primera, abans anomenada erròniament de Farfa, és, avui, incompleta, amb un sol volum i un cicle iconogràfic que culmina amb el Nou Testament. La segona, la Bíblia dita de Rodes, és formada per quatre grans volums, escrits a tres columnes amb lletra carolíngia. Mundó hi va detectar la intervenció, gràcies a les formulacions, de diverses mans i d'un major nombre de variants, tant en el text com en les il·lustracions, en relació amb l'altre manuscrit, així com també un temps d'elaboració més llarg.

Segons Mundó, un il·luminador hauria treballat en totes dues bibles en un període comprès entre el final del segle x i el 1050. En general, la seva producció es caracteritza per un sentit ric i narratiu, per la capacitat de representar els personatges en posicions i actituds variades i per la concreció i els detalls de l'escenari en què es desenvolupa l'acció, cosa que confereix individualitat i caràcter històric a cada escena representada. Aquest llenguatge històric i dinàmic i la seva tècnica perfecta i neta han estat considerats la culminació de la tradició de la miniatura carolíngia del segle ix. El procés de creació d'aquestes bibles va ser dilatat en el temps i s'hi van incorporar altres artistes, alguns de més tardans, com en el tercer volum de la Bíblia dita de Rodes, més romànic.

Mundó va mantenir sempre l'estudi de les bibles de Ripoll com un eix vertebrador de la seva recerca i de la seva vida:

Les Bibles ripolleses són un motiu d'orgull per a Catalunya en el període més significatiu de la seva formació com a poble, quan aquest, al trencall de l'any 1000, començava a entrar, amb fesomia pròpia, en el moviment cultural de les nacions europees. Fou aquell nostre moviment com un gran concert, sonat i harmoniós, que es feu sentir per Hispània, les Gàl·lies i Itàlia. L'aconduïa la batuta enèrgica de l'abat i bisbe Oliba, un dels prelats més cèlebres de l'Església del seu temps.⁴⁶

Però, a més, Mundó va afegir una tercera Bíblia a aquestes produccions de gran format de l'escriptori de Ripoll. La va anomenar la «Bíblia dita de Fluvià»:

En una campanya de recerca de fragments de còdexs manada, fa uns quants anys, a l'Arxiu Reial de Barcelona, dit ACA, vaig tenir la sort de descobrir mig foli i dos fragments petits d'una Bíblia de grans dimensions, que servia de cobertes a un lligall d'arxiu procedent del monestir de Sant Miquel de Fluvià [...]. El foli conté, en part trossejat i esborrat per les humitats, el final de la carta 53 de sant Jeroni a Paulí que serveix de pròleg a tota la Bíblia, seguida del prefaci

46. Ansari M. MUNDÓ, *Les bibles de Ripoll...*, p. 17.

del mateix Jeroni a la seva versió del Pentateuc [...]. Tant els textos bíblics com els extra bíblics són exactament els mateixos que els transcrits en les altres dues Bibles grans de París i del Vaticà.

Després d'atribuir-hi també un fragment de Montserrat, el «detectiu Mundó» continuava:

Encara més sort. La fotografia d'una caplletra gran, una P, d'una Bíblia que m'havia donat feia anys Mn. Lluís G. Constans, procedent de Cornellà de Terri, en la qual jo sospitava la intervenció de la mateixa mà A' de la de Rodes, feu que, en una visita a l'Arxiu Històric Comarcal de Banyoles, identifiqués la fotografia amb el fragment n. 1 [...]. Sembla que el full ja es trobava entre mans d'algun relligador des de la fi del segle XVI. L'estil de la miniatura i els extrems florejats de les caplletes que es veuen en els primers folis descoberts és el mateix de les altres dues Bibles de Ripoll i gosaria dir que del mateix copista-dibuixant de l'escriptura i caplletes de la mà A', la principal de la Bíblia de Rodes [...]. Com que eren impensables tres noves Bibles de Ripoll de la mateixa mà, la hipòtesi més plausible és que els fragments nous pertanyessin a una sola altra Bíblia enorme, tota ella de la mà A' que havia transcrit una bona part del París lat. 6 [...]. L'atzar faria que cap al segle XVI fos esquarterada i anés a raure a tallers d'enquadradors que aprofitaren els grans fulls de pergamí per a relligar el que se'ls presentava.⁴⁷

L'ACTITUD ENFRONT DE L'ART

La sensibilitat enfront de les obres d'art és un aspecte de la personalitat de Manuel Mundó que potser és menys conegut pels historiadors, però que jo, com a historiador de l'art, vaig tenir l'oportunitat de compartir moltes vegades. Art, espiritualitat personal i religió hi estan íntimament imbricades.

A tots va sorprendre que el tema que Mundó va escollir per a la lliçó inaugural del curs 2004-2005 dels Amics de l'Art Romànic, societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans, fos «La contemplació de la bellesa en l'art». Hi podem llegir:

No podrà sorprendre als Amics de l'Art Romànic que, en una conferència inaugural de curs, es parli de Déu i de coses de l'esperit. Al cap i a la fi, l'art del període que més caracteritza la nostra edat mitjana és el romànic, tot ell impregnat de religiositat cristiana; religiositat que té per fonament la fe en Déu, u i tri; en Jesús, fill de Déu, i en Maria, la mare d'aquest Déu i home.

47. Anscari M. MUNDÓ, *Les bibles de Ripoll...*, p. 57-59.

Per a entendre millor aquesta premissa convé introduir-ne una altra: els individus de l'espècie humana som compostos de cos-ànima i d'esperit. L'ànima és l'energia que vivifica el cos, el qual és un conglomerat de matèria. Quan aquesta combinació d'ànima-cos deixa de funcionar per malaltia terminal o per accident greu, l'ànima-energia desapareix i el cos-matèria es corromp i retorna als elements materials que el componen. És la mort. [...]

Heus ací, però, que els humans també podem i sabem transformar i reproduir aquesta bellesa que ens envolta per totes bandes: és la creació d'una obra d'art.

L'art és la plasmació concreta de la bellesa perceptible per algun dels sentits humans. Es diu «creació artística» aquella obra bella perceptible especialment pels sentits de la vista i de l'oïda, com són les arts plàstiques, la música i la creació i declamació poètica i oratòria de gran qualitat. Encara que també, per analogia, poden considerar-se artístiques les combinacions de matèries que produeixen sensacions agradables als sentits del gust, de l'olfacte i del tacte: l'art de la cuina, la de la perfumeria, el contacte amb un vellut, una seda, unes mans fines, etc.

Quan trobes una obra d'art d'aquestes, realment bella, que delecta l'esperit, tendeixes a repetir l'acte, a contemplar-la sempre que t'abelleix i tantes vegades com vols, sense cansar-te'n, indefinidament. [...]

Clouré aquí aquesta reflexió entorn de la contemplació de la bellesa. He volgut remarcar que es tracta d'una consideració subjectiva, que pot ésser tan vàlida com la de qualsevol altra persona instruïda en la mateixa cultura i amb sentiments de base grecollatina i cristiana.

Contemplació vol dir aturar-se a considerar una obra d'art, mirar-la, escoltar-la amb calma i durant l'estona que calgui, a fi de descobrir-ne la seva bellesa formal i penetrar en el seu contingut profund. Només d'aquesta manera és possible assaborir-hi més intensament el reflex que conté de la bellesa de Déu.⁴⁸

Es tracta d'un escrit breu, de només vuit pàgines impreses, que jo he considerat sempre una mena d'autobiografia íntima. Ha passat desapercbut perquè els historiadors de l'art no hi han trobat el reguitzell de notes erudites, de comparacions estilístiques, de debats de cronologia, ni una bibliografia exhaustiva. Però aquest text no volia ésser res d'això, no volia ser ni un tractat ni una posició teòrica: era una mena de confessió i de declaració, de confiança, per declarar que la bellesa ve de Déu. Perquè, per a Mundó, la religiositat sempre ha sigut essencial, però aquella més íntima que és la que ell amb lentitud va voler fer sortir en aquest escrit:

48. Anscari Manuel MUNDÓ, *La contemplació de la bellesa en l'art*, lliçó inaugural del curs 2004-2005 pronunciada el dia 21 d'octubre de 2004, Barcelona, Amics de l'Art Romànic, 2004.

Mentre tenim cos-ànima units vivim immersos en el temps i en l'espai. El conjunt cos-ànima, repeteixo, es troba fatalment sotmès a la mort.

L'esperit, en canvi, no mor: sobreviu. L'esperit, persona humana conscient, entra en una altra dimensió diferent de la terrenal: és la dimensió de Déu, on no hi ha ni espai ni temps. Ell ens dona una vida nova que és per tota l'eternitat; la dona més intensa segons l'amor que cadascú ha tingut a Déu i al proïsme, mentre vivim en cos mortal immergits en l'espai i el temps.

S'ha d'acceptar que, en aquest trànsit de la vida terrenal a la vida intemporal en Déu, hi ha un dels misteris més difícils de comprendre per als humans; tot i que, gràcies a la reflexió de l'intel·lecte precedida per la fe, podem creure-ho amb confiança. Si no volguéssim entendre-ho així, estaríem condemnats a una ceguesa irracional, indigna de la intel·ligència que posseeix el nostre esperit. De fet, la persona humana té un desig irrefrenable de sobreviure; i per això se sent obligada moralment a creure en la supervivència en un altre estat: l'immortal en Déu.

En realitat, no sé si es tracta d'una autobiografia íntima, com he suposat, o d'un veritable testament religiós personal en què vol dir que per copsar la bellesa de l'art cal contemplar-lo amb serenitat, amb fe i amb creences. Hi parla d'intimitat personal, de contemplació monàstica, d'èxtasi gairebé teresià:

Retorno, doncs, a parlar de Déu i del seu ésser, que és la perfecció absoluta. D'aquesta perfecció se'n dedueix que Déu és la bellesa infinita. D'aquí, al seu torn, deriva que tota manifestació seva és bella; també són belles, doncs, les manifestacions seves en aquest món. Mentre hi vivim, tot el que és bell és un reflex, encara que limitat, de la bellesa infinita de Déu. La mateixa intel·ligència humana, que resideix en l'esperit, és la manifestació més gran de la bellesa de tota la creació divina.

Com a conseqüència, es comprèn que, mentre vivim, és en l'interior de l'esperit on les persones santes perceben millor la bellesa de Déu. Els altres, que no hi arribem, fem el que podem per percebre-la.

Mundó m'havia escrit en aquell moment confessant que aquesta seva anàlisi de la bellesa de l'art no era una visió àmplia com la podia tenir un historiador de l'art, però que ell exposava la seva personal, i en una altra ocasió em confessava que per a ell la bellesa d'una obra d'art religiós era una bellesa humanodivina. Per a Mundó, la bellesa és sempre un reflex de la creació divina, els éssers vius, els arbres que germinen, les fulles que creixen i moren, les flors, certs animals, però, «pel damunt d'aquesta natura mancada d'esperit, l'ésser més bell de la creació de Déu és sens dubte el cos humà, tots dos sexes ho consideren així». Entre les arts que delecten

l'oïda, com la poesia i la música, Mundó defensava el Càntic dels Càntics: «Un poema tot ell dedicat a exaltar l'amor humà entre home i dona», i atacava:

Alguns han gosat dir que, si se'n comprenia el text literalment, aquest llibre poètic no hauria d'haver entrat a formar part del cànon bíblic, perquè és massa sensual i, doncs, poc digne de la inspiració divina. Aquesta conclusió és un disbarat. Els millors exegetes bíblics, els més recents estan tots d'acord a considerar que Déu ha volgut inspirar aquest gran poema per a fer comprendre que l'amor entre dos éssers humans era obra seva i, doncs, un reflex de la seva bellesa.

Com a mostra del seu interès per l'art, s'ha d'esmentar el llibre sobre el santcríst d'ivori de Montserrat, publicat el 2006 en català i en italià, que Mundó va dedicar a la seva estimada muller, Carme Aramon i Stein. Es tracta d'una obra d'ivori pur, unicolor clar, que mesura 58,5 × 57 cm en els seus punts més extrems. El maig de 1920, l'abat Marcet va adquirir l'obra a Roma, quan el pare Bonaventura Ubach (1879-1960) era professor de llengües orientals al Col·legi Sant Anselm de Roma, uns anys durant els quals el pare Ubach adquiria obres d'art per a Montserrat per encàrrec de l'abat Marcet.

En un primer moment, l'obra d'ivori que des de 1958 presideix l'altar major de la basílica es va atribuir a l'artista florentí Lorenzo Ghiberti (1378-1455). Mundó tenia un gran afecte personal per aquesta obra i no va deixar d'estudiar-la al llarg de la seva vida, i sobretot durant els seus freqüents sojorns a Itàlia a partir dels anys cinquanta del segle xx. Estava convençut que era una obra mestra del Renaixement centreitalià. Molt aviat, sobretot observant atentament la porta del baptisteri i la del paradís de la catedral de Florència, va adquirir la convicció que l'ivori de Montserrat no era obra de Ghiberti. Manuel Mundó estava convençut que el santcríst d'ivori conservat a Montserrat era obra de Miquel Àngel (1475-1564). La cosa no agradava gaire als italians especialistes de Miquel Àngel.⁴⁹ Per a Mundó, els músculs del tors i dels membres del santcríst de Montserrat són tractats de manera precisa i realista, si bé suau:

Aquests elements singulars que trobem en el genial marfil examinat, és a dir, l'anatomia muscular, la representació derivada de la sol·licita lectura de les Sagrades Escripures i les influències de l'espiritualitat florentina de finals del segle xv, apunten cap al Buonarroti primerenc.⁵⁰

49. Tommaso MONTANARI, *A cosa serve Michelangelo*, Torí, Einaudi, 2011.

50. Anscari M. MUNDÓ, *Un santcríst d'ivori de Miquel Àngel Buonarroti? = Un crocifisso d'avorio di Michelangelo Buonarroti?*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, col·l. «Biblioteca Abat Oliba, Sèrie Il·lustrada», núm. 2, p. 10-11.

Dos anys abans, el 2004, havia esclatat a Itàlia una polèmica arran de l'atribució a Miquel Àngel d'un santcrist de fusta que va ser exposat al Museu Horne de Florència del maig al setembre d'aquell any.⁵¹ Aquesta atribució va decidir Mundó a sostenir que el santcrist de Montserrat podia ser una obra de joventut de Miquel Àngel. Per argumentar la seva proposta, Mundó es va llançar a una recerca minuciosa fonamentada en comparacions molt detallades amb altres obres de Miquel Àngel. A més, va donar a l'obra de Montserrat un lloc precís dins el conjunt de l'art del Renaixement italià, li va atorgar una certa importància en la trajectòria de l'artista pel fet de ser, d'una part, l'única escultura en iveri atribuïble a l'artista, i de l'altra, el més gran entre els seus petits santcrists. Va situar el Crist de Montserrat després de 1495 i abans de 1498:

Insisteixo, els detalls exposats de l'orla i de la corda com també la correcció del cap permetrien de nou proposar per al crucifix de Montserrat una cronologia posterior a les escultures de Bolonya, al Santcrist Horne, 1495, i al Bacus del Bargello del 1496-1497. Hi ha coses que em fan pensar que l'iveri montserratí ha precedit, potser entre el 1497 i el 1498, la gran escultura del Vaticà. Aquests anys corresponen als del sojorn romà de Miquel Àngel.⁵²

Mundó ampliava la seva atribució amb hipòtesis i digressions sobre les possibles còpies d'iveri del santcrist de Montserrat, les idees i els motius de Miquel Àngel sobre la perfecció humana, els possibles destinataris de l'objecte o les llicències expressives de l'artista. I conclouïa fent una crida als especialistes de Miquel Àngel per debatre amb ell de la seva atribució. Però el món dels miquelangelistes és un univers molt tens, sobretot en les qüestions d'atribucionisme, i la proposició de Mundó no ha aixecat, de moment, entusiasmes intensos. La seva primera intenció havia sigut de publicar el seu estudi a Itàlia i per això l'havia redactat en italià, però com que no va ser possible, va mantenir una edició bilingüe català-italià, amb més de vuitanta fotografies, per facilitar els debats amb els especialistes italians de Miquel Àngel.

El dia 25 de maig de 2006, el llibre de Mundó es presentava a l'Institut d'Estudis Catalans, amb la participació dels membres de l'Institut Joaquim Garriga i Riera (1945-2018) i jo mateix, i evidentment de l'autor, en un acte presidit per Albert Balcells i González, aleshores president de la Secció Històrico-Arqueològica, sota la presidència d'honor del pare abat de Montserrat, Josep Maria Soler i Canals.

51. Giancarlo GENTILINI (ed.), *Proposta per Michelangelo giovane: Un crocifisso in legno di tiglio*, Florència, Allemandi, 2004; Arturo Carlo QUINTAVALLE, «Il Cristo di Michelangelo che rivoluziona la storia dell'arte», *Corriere della Sera* (4 maig 2004).

52. Anscari M. MUNDÓ, *Un santcrist...*, p. 18.

EL CORPUS DELS VITRALLS MEDIEVALS DE CATALUNYA (CVMA-CATALUNYA)

La llum és l'element principal necessari per explicar l'arquitectura medieval. En el cas de les finestres d'edificis religiosos, la llum que passa a través de les imatges les transforma, i il·lumina amb colors l'església.⁵³ Durant el segle XII, quan les formes de construcció només permetien obertures d'un format limitat, el vitrall decorat ja existia i portava un missatge policrom que transmetia la llum exterior dins de l'edifici. Amb l'arribada de l'arquitectura gòtica, els nous sistemes de construcció van permetre de repartir el pes de la volta gràcies a les branques de l'ogiva i així els murs es van poder buidar i van permetre d'aquesta manera l'engrandiment de la superfície de les finestres fins que les vidrieres gairebé van substituir el mur.⁵⁴ Però, malgrat que el gòtic és el moment de major impuls de l'art vitraller a l'edat mitjana, també a Catalunya tenim testimonis de l'existència de vidrieres ja des de la primera època romànica.⁵⁵

Durant els primers decennis de la segona meitat del segle XX, l'estudi dels vitralls medievals va evolucionar molt a Europa gràcies al projecte d'un corpus europeu. La finalitat del Corpus Vitrearum Medii Aevi, adscrit a la Unió Acadèmica Internacional des de 1952, arran del Congrés Internacional d'Història de l'Art celebrat a Amsterdam, era de publicar un recull distribuït per països de totes les vidrieres de l'edat mitjana i del Renaixement. Des de llavors s'ha dut a terme una catalogació sistemàtica de les vidrieres d'època medieval en els diferents països amb la col·laboració de diverses institucions de cada un d'ells. En l'actualitat, el Corpus Vitrearum té comitès en catorze països i més de seixanta-cinc volums publicats. A Catalunya, aquesta funció va recaure en l'Institut d'Estudis Catalans.

El 1957, l'Institut d'Estudis Catalans va voler prendre part en el projecte que es va impulsar realment el 1979. Es va constituir un equip dirigit per Joan Ainaud i de Lasarte i integrat de forma permanent per Joan Vila-Grau i Ramon Roca i Junyent. Després de la mort de Joan Ainaud, el projecte del Corpus Vitrearum ha estat codirigit per Anscari Manuel Mundó i jo mateix.⁵⁶ Joan Ainaud i de Lasarte

53. Xavier BARRAL I ALTET, «L'image transparente et lumineuse aujourd'hui et la question de la transcendance : une idée médiévale», a J.-M. BOUHOURS (ed.), *Lumière, transparence, opacité: Acte 2 du Nouveau Musée National de Monaco (Principauté de Monaco, Salle du Quai Antoine 1e et Villa Saubert, 10 octobre - 26 novembre 2006)*, Milà, Skira, 2006, p. 176-181 (catàleg d'exposició).

54. Xavier BARRAL I ALTET, *Vitralls medievals de Catalunya* (fotografies de R. Roca Junyent), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Planeta i Lunewerg, 2000, coll. «Corpus Vitrearum Medii Aevii, Catalunya».

55. Anscari M. MUNDÓ, «Vitralls litúrgics catalans al segle XI», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. VII (1996), p. 39-44. Per a un context general: Louis GRODECKI, amb la col·laboració de Catherine Brisac i Claudine Lautier, *Le vitrail roman*, Friburg, Office du Livre, 1977.

56. JOAN AINAUD I DE LASARTE, JOAN VILA-GRAU I M. ASSUMPTA ESCUDERO, *Els vitralls medievals de l'església de Santa Maria del Mar a Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985,

(1919-1995) va ser un eminent historiador de l'art, president de l'Institut d'Estudis Catalans (1978-1982), director general del Museu d'Art de Catalunya i dels Museus de Barcelona (1948-1985).⁵⁷ Ainaud va ser un dels primers a fer estudis moderns sobre les vidrieres hispàniques. Dins el volum desè de la col·lecció «Ars Hispaniae», publicat el 1952, va donar la primera aproximació a la producció hispànica de vitralls, en la qual es troben inclosos els catalans.⁵⁸ Mundó sempre explicava que havia promès a Joan Ainaud, quan aquest vivia els seus darrers moments, que ell continuaria la tasca del corpus de les vidrieres, al qual em va voler associar al cap d'uns anys. Hi va dedicar molt de temps i esforços i va descobrir amb passió un món que, sense ésser el de la seva especialitat, li interessava de veritat. El programa del Corpus Vitrearum Medii Aevi de Catalunya, que compartia l'estructura d'estudi amb el fet als altres països, consistia en l'estudi i la reproducció a color dels vitralls medievals de recintes monumentals fins al començament del segle XVI a Catalunya. A l'inici era una part autònoma del corpus d'Espanya, però al final es va independitzar. Avui, el corpus català s'ha pogut completar. En aquests volums es recullen tots els vitralls que hi ha als edificis als quals es dedica cada volum i s'analitza la personalitat dels artistes que els realitzaren. S'han reproduït tots els panells, de conjunt i detalls, juntament amb la integració d'una completa documentació sobre les obres.⁵⁹ D'aquesta manera i gràcies a aquest llarg projecte de l'Institut d'Estudis Catalans, un aspecte molt notable del patrimoni medieval

coll. «Corpus Vitrearum Medii Aevi, Espanya, 6 - Catalunya, 1»; Joan AINAUD I DE LASARTE, Joan VILA-GRAU, M. Assumpta ESCUDERO, Antoni VILA I DELCLÒS, Jaume MARQUÈS, Gabriel ROURA i Josep M. MARQUÈS, *Els vitralls de la catedral de Girona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1987, coll. «Corpus Vitrearum Medii Aevi; Espanya, 7 - Catalunya, 2»; Joan AINAUD I DE LASARTE, Joan VILA-GRAU, Joana VIRGILI, Isabel COMPANYS i Antoni VILA I DELCLÒS, *Els vitralls del monestir de Santes Creus i la catedral de Tarragona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992, coll. «Corpus Vitrearum Medii Aevi, Espanya, 8 - Catalunya, 3»; Joan AINAUD I DE LASARTE, Anscari M. MUNDÓ, Joan VILA-GRAU, M. Assumpta ESCUDERO, Sílvia CAÑELLAS i Antoni VILA I DELCLÒS, *Els vitralls de la catedral de Barcelona i del monestir de Pedralbes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1997, coll. «Corpus Vitrearum Medii Aevi, Espanya, 9 - Catalunya, 4»; Anscari M. MUNDÓ i Xavier BARRAL I ALTET (cur.), *Els vitralls de la catedral de la Seu d'Urgell i de la col·legiata de Santa Maria de Cervera*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014, coll. «Corpus Vitrearum Medii Aevi Catalunya, vol. 5.1»; Anscari M. MUNDÓ i Xavier BARRAL I ALTET (cur.), *Estudis entorn del vitrall a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014, «Corpus Vitrearum Medii Aevi Catalunya, vol. 5.2».

57. *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998-1999, 2 v., coll. «Biblioteca Abat Oliba, Sèrie Il·lustrada», núm. 14 i 15.

58. Joan AINAUD I DE LASARTE, «Vidrieras», a *Ars Hispaniae: Historia universal del arte hispánico*, vol. x: *Cerámica y vidrio*, Madrid, Plus Ultra, 1952, p. 374-397 i 408.

59. Xavier BARRAL I ALTET (ed.), *El vitrall medieval a Catalunya: Noves aportacions. Actes de la jornada d'estudi del 20 de juliol de 2015 celebrada a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans i complements al CVMA-Catalunya*, CVMA-Catalunya, Suplement 1, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, coll. «Publicacions de la Presidència, Sèrie Major», núm. 6, en procés de publicació.

de Catalunya s'ha situat al mateix nivell que el dels altres països europeus i a disposició dels investigadors de tot el món.⁶⁰

LA PREOCUPACIÓ PER L'ESGLÉSIA CATÒLICA I PER L'ESGLÉSIA CATALANA

De les pàgines que precedeixen, el lector ha pogut deduir que Manuel Mundó era religiós, profundament catòlic, que va restar sempre fidel al monestir de Montserrat, fins i tot després de deixar la vida monàstica, i que la seva vida responia a uns principis inculcats des de molt jove. Ja hem vist, gràcies als seus testimoniatges, la importància que sempre va donar a la seva formació religiosa i de quina manera aquesta el va preparar intel·lectualment. Sempre es va mantenir preocupat per l'esdevenidor de l'Església. Va ser molt crític amb l'immobilisme institucional, amb la Conferència Episcopal Espanyola i amb les actuacions de la jerarquia vaticana, especialment sota els papats de Joan Pau II i de Benet XVI. Amb Joseph Ratzinger, era ja especialment crític quan el cardenal alemany presidia la Congregació per a la Doctrina de la Fe. Però Mundó era molt respectuós dels altres. De profundes conviccions religioses i preocupat per l'esdevenir de l'Església, el 1964, el papa Pau VI el va escollir com a consultor en el Consell per a l'Aplicació de la Litúrgia del Concili II del Vaticà.

El preocupaven, en primer lloc, l'Església catalana i la seva independència. Al llarg de la seva vida va escriure articles molt implicats i compromesos, com ara «Rumasa, l'Opus i la consciència» al diari *Avui* del 27 de juliol de 1983, «I el vot dels cristians?» a propòsit del referèndum sobre l'OTAN a *Relleu* del 23 de juliol de 1986, contra la segregació artística de la Franja a *La Vanguardia* dels dies 14 i 15 d'agost de 1998, o encara, quan el nunci del Vaticà a l'Estat espanyol era Lajos Kada, «Els motius "espirituals" del senyor nunci» a l'*Avui* del 13 de gener de 1999 o «La responsabilitat no és tota del Papa» a l'*Avui* del 30 d'octubre de 2003, arran de les lluites de poder que generava la malaltia de Joan Pau II. En el si del Club d'Opinió Arnau de Vilanova, Mundó va impulsar, el 1994, el manifest públic titulat *Senyors bisbes*:

Davant l'actitud de la cadena COPE pel que fa referència al tractament que es fa des d'aquesta emissora sobre determinats temes de la vida social, cultural i política de Catalunya [...] ni entenem ni acceptem que una emissora lligada a l'Església pugui seguir actuant de manera ofensiva sense que els bisbes de Catalunya intervinguin com és el seu deure.

60. Xavier BARRAL I ALTET, «El vitrall medieval o l'art de la imatge transparent: context monumental i marc historiogràfic a Catalunya», a Anscari M. MUNDÓ i Xavier BARRAL I ALTET (cur.), *Estudis entorn del vitrall a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014, col·l. «Corpus Vitrearum Medii Aevi Catalunya, vol. 5.2», p. 19-37.

O encara, el juny de 2002, quan el Club va escriure una carta al nunci del Vaticà a Espanya, Manuel Monteiro de Castro, amb còpia al secretari d'Estat de la Santa Seu i al president de la Conferència Episcopal Espanyola, en què defensava la carta pastoral dels quatre bisbes bascs sobre la situació a Euskadi i sobre la llei espanyola de partits polítics amb la qual es podien illegalitzar partits bascs. O encara, el manifest de suport a Lluís M. Xirinacs davant les imputacions judicials que afectaven la seva honorabilitat, del juliol de 2003.⁶¹

EL COMPROMÍS AMB CATALUNYA I EL CLUB D'OPINIÓ ARNAU DE VILANOVA

Mundó va associar sempre l'estudi de la història passada amb un constant i ferm compromís amb el present. Cal tornar a llegir un article seu de combat militant, publicat el 1996 i tornat a publicar el 2001 en castellà en un llibre del Club d'Opinió Arnau de Vilanova, un article de trenta pàgines, quan encara alguns pensaven que Catalunya i Espanya es podrien entendre:

Uno de los objetivos de este trabajo es contribuir a compensar los silencios y las informaciones falseadas, parciales o sesgadas a que se vieron sometidos muchos españoles —entre ellos también muchos catalanes— durante las épocas de dictadura. Es evidente que algunos de los problemas políticos que influyen en la relación España-Cataluña podrían resolverse si se plantearan con un conocimiento de cómo históricamente sucedieron ciertos acontecimientos y de cuál fue su evolución y qué consecuencias tuvieron. A algunos políticos les sentarían bien unas clases de esta historia apoyada en documentos que hablan por sí solos.

I, com a conclusió:

Los historiadores debemos narrar con la mayor objetividad posible los hechos documentados que permiten comprender la historia multisecular de los pueblos de la península Ibérica [...]. Los políticos, por su parte, deberían aprender las lecciones de esta Historia para evitar reincidir en el mismo error «histórico» de confundir España con la nación castellana.⁶²

61. El lector pot trobar aquests manifestos i molts altres textos compromesos al recull del Club d'Opinió Arnau de Vilanova *El discret encant del nacionalisme: Antologia de manifestos i escrits (1990-2003)*, vol. III, Barcelona, Mediterrània, 2004.

62. Anscari M. MUNDÓ, «Los orígenes de la nación catalana», a *Para entendernos...*, p. 37-68.

Jesús Alturo i Perucho, el seu deixeble i successor a la Universitat Autònoma de Barcelona, definia Mundó, en la introducció a la publicació del primer volum de les seves obres completes, com un «savi en molts sabers i defensor solidari de la Pàtria». La definició és molt justa fins i tot per als períodes primerencs de l'activitat pública de Manuel Mundó. La primera tesi doctoral, a la Universitat Gregoriana de Roma, Mundó ja la va redactar i presentar en català el 1950.⁶³ Després ha utilitzat totes les llengües que coneixia, però el català el feia servir sovint a fora perquè, com ell deia i ho escrivia, «les persones que em llegeixen són tan poques i tan erudites que no han trobat cap dificultat per a comprendre'm». Atent als perills de la deformació del llenguatge i defensor del català arreu del món, va fins i tot arribar a proposar, a Catalunya, que no es fes servir la denominació anglesa per al correu electrònic, que ell proposava de substituir per una de catalana, nova, *correl*. I als congressos, en soc testimoni, sempre va defensar que es pogués utilitzar el català. Michel Zimmermann, l'historiador francès especialista de la Catalunya altmedieval i membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans,⁶⁴ recordava:

Militant de la cause catalane, animé de convictions profondes qu'il affirmait avec passion tout en restant toujours respectueux, calme et même affable dans la discussion, il l'était avec une persévérance infatigable qui donnait à sa personnalité, pourtant empreinte de douceur et de sérénité, une détermination sans concession; il exigeait que l'identité catalane soit reconnue à l'égal des autres nationalités européennes; il exigeait qu'elle soit reconnue de la même manière que lui-même reconnaissait les autres, avec le même respect et le même intérêt. Son amour de la Catalogne était total et sans réserve. Il m'a dit un jour, au début de notre relation: «Quand je me rends à l'étranger, je mets mon point d'honneur, par respect pour le pays qui m'invite, à m'exprimer dans la langue du pays. Ainsi, quand je vais en France, je m'exprime en français; quand je vais en Allemagne, je fais ma conférence en allemand; quand je suis invité à Madrid, je m'exprime en espagnol.».

Michel Zimmermann també recorda una anècdota de Mundó conseqüent amb aquest criteri. Així, en un congrés a Barcelona, quan Philippe Wolf (1913-2001), l'historiador medievalista francès, catedràtic de la Universitat de Tolosa i membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, va creure que, per correc-

63. Aquesta primera tesi va tractar de la preparació d'una edició crítica de Baquiari, però Mundó en feu una de segona sobre cinc documents d'època visigoda considerats els més antics d'Hispania.

64. Michel ZIMMERMANN, *Écrire et lire en Catalogne (IXe-XIe siècle)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2003, 2 v., col.l. «Bibliothèque de la Casa de Velázquez», núm. 23.

ció, agradaria parlant en castellà, Mundó li va etzibar: «Monsieur, s'il vous plaît, parlez en français. Ici nous ne comprenons pas les langues étrangères.»⁶⁵

Durant decenniis, Manuel Mundó va ser un dels membres més actius del Club d'Opinió Arnau de Vilanova, que tradicionalment es reunia un dia a la setmana per dinar i debatre de temes d'actualitat, tot i algunes reunions mensuals més àmplies i obertes a convidats exteriors. El Club havia estat creat el 1981 en el si del Centre d'Estudis Francesc Eiximenis, secció catalana de Pax Romana, del qual es va independitzar per a tractar temes d'actualitat no necessàriament des de l'angle confessional i traslladar després les seves reflexions a l'opinió pública. El Club estava integrat per persones procedents de sectors professionals, ideològics i polítics diversos. El nom d'Arnau de Vilanova (vers 1238-1240) havia estat escollit per la personalitat d'aquest teòleg, metge i escriptor de l'edat mitjana que dominava el llatí, l'àrab i el català; ho recorda Manuel Mundó mateix:

No era pas una qüestió de noms; però sí que la recerca d'un d'atractiu ens ocupà força dies. Necessitàvem el d'un personatge català famós per algun motiu, amb grapa. I el trobàrem aviat. Arnau de Vilanova, metge i pensador il·luminat, que havia tractat i remenat per tots costats papes, reis i sants; els havia dit de tot: el bo i el dolent que comportaven llurs actuacions de governants. Era la imatge del que volia fer el Club naixent: examinar pel dret i l'inrevés els fets que s'esdevenien entorn nostre, les persones que n'eren responsables i les idees que en sorgien.⁶⁶

Vull recordar que Manuel Mundó dirigia l'edició de les *Obres espirituals* d'Arnau de Vilanova, conservades només en grec, en el si de l'Institut d'Estudis Catalans i sota el patrocini de la Unió Acadèmica Internacional.⁶⁷

El Club d'Opinió Arnau de Vilanova ha tingut com a missió la voluntat d'anàlisi i de reflexió sobre la societat i els problemes mundials, amb un plantejament d'exigència ètica i d'esforç d'identificació amb els valors que haurien d'inspirar la conducta humana en les societats contemporànies. El principal compromís del Club era amb Catalunya. La seva missió va ser fonamental en el

65. Michel ZIMMERMANN, «Anscari Manuel Mundó i Marcet (1923-2012)», *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, núm. XLIV (2013), p. 210.

66. Anscari M. MUNDÓ, «La història del Club vista amb uns altres ulls: anecdotari», a *Dinamitzar la societat catalana: 20 anys del Club d'Opinió Arnau de Vilanova*, Cabrera de Mar, Galerada, 2002, p. 87-88.

67. Vegeu la història d'aquest projecte a Anscari M. MUNDÓ, «Prefaci», a *Arnaldi de Villanova, Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus Graecus 113)*, ed. a cura de Joan Nadal Cañellas, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002, col·l. «Corpus Philosophorum Medii Aevi. Scripta Spiritualia», núm. 2, p. 9-10.

període que va precedir l'independentisme majoritari, per la seva capacitat d'incidir en l'opinió pública promovent el debat i l'intercanvi d'idees i d'experiències entre diversos sectors socials, polítics, religiosos, econòmics, culturals i, en general, professionals del país o d'altres àmbits geogràfics. Manuel Mundó em va fer entrar en aquest cenacle de pensadors, el que avui es diu un *think tank* o laboratori d'idees. En aquells anys interessava principalment la percepció de la relació Catalunya-Espanya o l'esdevenidor del País Basc. De mica en mica, el Club havia anat evolucionant cap a una posició d'escepticisme, de considerar que tot esforç per acostar Catalunya a Espanya era inútil, i de reforçament de la creença que Catalunya s'havia d'assolir a si mateixa independentment del que fes Espanya, que l'únic camí possible era cap a la independència. De vegades sentia preguntar sobre què resoldrien els membres del Club reunint-se un cop per setmana a dinar frugalment i debatent amb ganes en comptes de menjar. Però la missió del Club era generar opinió com a objectiu polític, intel·lectual i cultural a fi que després es pogués aplicar a projectes concrets. Explico tot això perquè Manuel Mundó era un membre destacat i molt actiu del Club: hi creia realment.⁶⁸ Debatíem de llibres acabats de sortir i preparàvem articles per als diaris, articles discutits i consensuats. La taula del dinar era una veritable «taula de redacció», en paraules de Mundó mateix.⁶⁹

Mundó havia escrit sovint en nom del Club.⁷⁰ En una societat normal, molts dels articles publicats aleshores haurien d'haver caducat. Però, malauradament, força sovint, articles escrits a la premsa aquells anys pels membres del Club tenen encara avui una forta vigència. El 1982, Mundó s'adreçava a un amic valencià:

T'escric en català o valencià, que és la nostra llengua comuna. Em semblaria una inconseqüència fer-ho altrament, ara sobretot que alguns compatriotes teus, per motius polítics, voldrien fer-ne dues. Nosaltres, tu i jo, intel·lectuals dedicats a la investigació científica, no ens podem permetre la velleïtat de fomentar un

68. Xavier BARRAL I ALTET, «El Club d'Opinió Arnau de Vilanova: una complicitat per Catalunya», a *Dinamitzar...*, p. 17-25.

69. Anscari M. MUNDÓ, «La història del Club vista amb uns altres ulls: anecdotari», a *Dinamitzar...*, p. 87-94. Vegeu també, per conèixer millor la història del Club, en aquest mateix volum, els articles de Ricard LOBO, «Orígens i itinerari del Club: reflexionar i dinamitzar la societat catalana», p. 29-36, i les contribucions d'Antoni M. Güell, Jordi Maluquer, Jordi Alberich i Pascual, Joan Alcaraz, Daniel Ortiz i Llargues, Ricard Huguet, Mireia Gimeno i Fernández, Josep M. Puigjaner, Ramon Vila-Abadal i Joaquim Garrigosa i Massana.

70. Es poden llegir els articles i manifestos als tres volums *El discret encant del nacionalisme: Compilació d'escrits, 1981-1989*, vol. I i vol. II, Barcelona, Club d'Opinió Arnau de Vilanova i La Llar del Llibre, 1989 i 1990, i vol. III, 2004, citat a la nota 61. També, a *Para entendernos...*, citat a la nota 62. La llista completa de llibres, manifestos i escrits del Club Arnau de Vilanova, de 1982 a 2002, es troba a *Dinamitzar...*, p. 99-116.

error tan absurd [...]. Com han pogut arribar a perdre el seny alguns compatriotes teus que, per demostrar que són diferents de nosaltres, els catalans, només han sabut excogitar com a signes d'identitat valenciana una franja blava a la bandera comuna, un dilema fals entre «regne» i «país» i una errònia divisió de l'única llengua? [...]. Em ronda però una por. Alerta! No fos cas que el fum i el soroll enterbolissin els dos sentits més nobles d'alguns dels vostres homes i dones, fins a no deixar-los veure ni escoltar les realitats que compartim; fins a fer-los oblidar que valencians, mallorquins i catalans som germans en la llengua i la cultura.⁷¹

També va adreçar, en nom del Club, una carta al president del Govern espanyol, aleshores Felipe González, datada a Barcelona el primer de maig de 1983, que era una mena de confessió declaratòria:

Soc de pensament pragmàtic, socialdemòcrata avançat, d'estil europeu [...]; soc nacionalista català i vibro amb tots els nacionalismes de l'Estat espanyol; però si no desitjo imposar a ningú aquesta idea, si no és per persuasió, tampoc no acceptaré que ningú, ni per llei, me n'imposi una altra.⁷²

Com a medievalista i arxiver, el present i futur de l'Arxiu de la Corona d'Aragó sempre havia preocupat Mundó de la mateixa manera que ha afectat i afecta tots els historiadors i el sentiment patrimonial a Catalunya. El 15 de juny de 2010, hom feia a Mundó la pregunta següent:

Durant nou anys va treballar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. L'any 2007 es va escenificar la constitució del patronat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en què participen cinc governs: l'espanyol, que n'és el propietari, i els governs autonòmics de Catalunya, València, les Illes Balears i l'Aragó. Presideix sempre el patronat el ministre de Cultura espanyol, i hi ha dues vicepresidències: l'una l'ocuparà un càrrec de l'executiu espanyol, i l'altra, un dels consellers de Cultura, que es relleven cada any. És lògica aquesta organització?

La resposta de Mundó fou contundent:

Rotundament no. Primerament és l'Arxiu Reial de Barcelona, la qual cosa és intocable. Jo sempre l'anomeno així i entre parèntesis hi poso ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), que és com el coneix la gent. Però és l'Arxiu Reial, el

71. Anscari M. MUNDÓ, «Carta a un amic valencià», a *El discret encant...*, vol. II, p. 31-33 (publicada al diari *Avui*, 25 d'abril 1982).

72. Anscari M. MUNDÓ, «Carta al president del Govern espanyol», a *El discret encant...*, vol. II, p. 62-67.

qual té com a primer fons bàsic el dels comtes de Barcelona i reis de Catalunya i Aragó, amb els seus registres i documents. Què hi tenen a fer els espanyols? L'Arxiu es va anar enriquint amb molts fons de la noblesa catalana, però també hi ha fons de noblesa hispànica, i potser per això hi pot tenir entrada en una part el govern espanyol, però no pas en el fons principal. No hi ha res que hagi estat produït per l'Estat espanyol. Aquí les institucions sovint cedeixen l'hegemonia a Madrid a canvi de res. A Saragossa hi va anar a parar abans del segle XVII una gran part de la documentació de registres que pertanyen a Aragó, però per desgràcia una part important se'ls va incendiar, i els catalans no tenim la culpa que ho hagin perdut. Ells tampoc no en tenen la culpa. Es va incendiar. Els de València també es van endur la documentació generada pel Regne de València, que està actualment l'Arxiu del Regne de València. I a Mallorca hi tenen l'Arxiu del Regne de Mallorca. Una cosa és que hi hagi alguna documentació que faci referència a aquests territoris, però el que és injustificable i indigne és que se cedeixi la presidència sobre tot el material. He anat a Madrid i a Mallorca a dir «això no és de vostès»... No m'agrada la solució final, i no ha estat fàcil arribar-hi. Ha passat de tot. S'havia arribat a voler crear l'arxiu provincial de Barcelona i portar-hi el fons de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA).⁷³

UN LLEGAT DISPERS, PERÒ CONSERVAT

El monestir de Montserrat és l'hereu universal del llegat de Manuel Mundó, però el testament precisava que una part dels llibres —que ell mateix triaria— i una part de la documentació anés a la Biblioteca de Catalunya, mitjançant un acord entre el monestir i l'Institut d'Estudis Catalans. Ell mateix, abans de morir, va preparar tres caixes de llibres i documents destinats a la Biblioteca de Catalunya i va anar repartint alguns manuscrits entre diversos llocs (Biblioteca de Catalunya, Arxiu Nacional de Catalunya, monestir de Montserrat, etc.). També havia començat a donar llibres i sobretot separates a la Biblioteca de Montserrat.

Després de la mort de Mundó, la seva biblioteca i el seu arxiu van ser duts a Montserrat i, un cop examinats minuciosament, es va arribar, d'acord amb l'Institut d'Estudis Catalans, a aquestes conclusions, segons la informació recollida per Josep Massot i Muntaner i que transcriu:

a) Els llibres i les separates que no consten a la Biblioteca de Montserrat —cap a un 35 % del total arribat— hi serien incorporats. Es va calcular que es tractava d'uns quatre mil llibres, més molts centenars de separates i algunes revistes.

73. MONTSERRAT TUDELA I PENYA, «Anscari M. Mundó: un erudit català universal», *Auriga* (en línia), núm. 58 (15 juny 2010), <<http://www.auriga.cat/images/articles/Mundo.pdf>>.

Una bibliotecària va treballar exclusivament en aquesta catalogació. Val a dir que, pel fet que el catàleg de la Biblioteca de Montserrat està incorporat al catàleg col·lectiu de les universitats catalanes, el llegat de Manuel Mundó pot ser conegut i utilitzat àmpliament amb facilitat.

b) Tota la resta de llibres duplicats es va destinar a ésser incorporada al fons de la Universitat de Lleida, que va acceptar la donació amb molt de gust.

c) L'Institut d'Estudis Catalans va decidir acollir al seu arxiu tot el material documental referent a l'Institut mateix —especialment a l'època en què Mundó fou president de la Secció Històrico-Arqueològica— i a la Unió Acadèmica Internacional.

d) La Biblioteca de Catalunya havia de rebre, a més de les caixes de llibres i papers preparades per Mundó mateix, tota la documentació referent a l'època en què ell en fou director i altre material de biblioteconomia, fotografies o microfilms.

CONFESSIONS D'UN ERUDIT

En un exercici molt poc conegut de reflexió personal, d'egohistòria, Anscari Manuel Mundó va dedicar un relat el 2006, publicat el 2008, a mirar enrere, considerant-se ell mateix objecte d'història, a la manera que ho van fer els historiadors francesos durant els anys vuitanta del segle xx.⁷⁴ Donada la poca difusió que ha tingut aquest testimoniatge, em permeto de transcriure'n alguns trossos com a conclusió d'aquesta semblança:

Aquests darrers anys de la meua vida —que no sé encara si seran pocs o molts— els dedico a reflexionar sobre el que he fet, bé o malament, en el camp de la investigació entorn dels textos i personatges de l'antiguitat i de l'edat mitjana estudiats, sempre que he pogut, damunt dels manuscrits. He intentat llegir-los per primera vegada o de rellegir-los, si ja havien estat publicats. Com es pot suposar, aquesta labor, sovint fatigosa, ha estat motiu de sorpreses, poques vegades decebedores, més sovint, però, ben plaents. A començar per la meua formació dins del clos immillorable d'un monestir benedictí; va ésser una sort i un plaer trobar-me amb una biblioteca de centenars de milers de llibres a l'abast de la mà i a quinze passes de l'habitació on llegia, estudiava, meditava i dormia. Com deia un personatge, que ben aviat citaré: al contrari dels poetes, els paleògrafs no hi neixen: s'hi fan. Aquest és el meu cas [...].

74. Pierre NORA (ed.), *Essais d'ego-histoire*, París, Gallimard, 1987, col·l. «Bibliothèque des Histoirés». Vegeu també Jaume AURELL, «Introducción. La autobiografía de historiadores en España», a Jaume AURELL (ed.), *La historia de España en primera persona: Autobiografías de historiadores hispanistas*, Barcelona, Base, 2012, p. 9-26.

Quan em trobava encara dins dels primers anys de la meua carrera d'investigador vaig tenir la sort de creuar-me amb un personatge excepcional. Era un alemany d'origen jueu, Elias Loew, baixet de talla i, així i tot, un dels paleògrafs més eminents del segle xx. La seva família devia passar l'Atlàntic a la fi del segle xix. El nom de Loew no se'l canvià en Elias Avery Lowe fins l'any 1920; no res: una petita metàtesi de lletres [...]. Les seves vivències les exposà en una conferència pronunciada a la Pierpont Morgan Library de Nova York l'any 1963: *The Ambrosiana of Milan and the Experiences of a palaeografer*. N'he pres el títol, però no puc seguir els mateixos passos que ell exposa: els meus han fressat altres camins [...]. Entre els anys 1965 i 1966 ens vam embranchar en una discussió sobre les escriptures anomenades «uncial» i «semiuncial». Lowe coneixia molts més còdexs que jo. Malgrat tot, seguint les teories de Jean Mallon sobre la influència de l'angle de la ploma en la transformació de l'escriptura i havent fet l'anàlisi del *De Bellis Macedonicis*, de l'Aule Gelli, Vaticà, Palatí, lat. 24, i del Terenci Bembinus, li proposava datar el primer del segle i *exeunte*, i els altres dos dels segles II-III. Amb això intentava convèncer-lo que en els CLA s'hauria hagut d'atrevir a situar algun còdex llatí en els tres primers segles de l'era augustea-cristiana [...]. Tot i elogiar el bon ull que jo tenia per als petits detalls paleogràfics, em renyava dient que en ciència hom s'ha d'atendre als fets, no pas a les conjectures, i no deixar-se portar per la imaginació [...].

Voldria començar l'itinerari evocant una hipòtesi per a explicar l'origen de la més elegant de les escriptures clàssiques romanes de còdexs, la mal anomenada «capital rústica» que, amb alguns altres, en dic «capital elegant». Fa pocs anys que el professor germanohongarès Geza Alföldy proposava, amb raó, que el tipus de lletres de l'anomenada «capital epigràfica» o quadrada hauria estat dissenyat per ordre de l'emperador August per a gravar les inscripcions palatines, i especialment les de l'*Ara pacis Augustae* —per sort recentment restaurada—, a fi de perpetuar les seves gestes bèl·liques; escriptura de traç perfecte que, per la seva bellesa i per la força expansiva de la civilització romana, es difongué de seguida per totes les províncies de l'imperi. Davant d'aquesta evidència se'm va ocórrer que, paral·lelament, August hauria fet dissenyar un tipus d'escriptura per a perpetuar sobre pergamí les obres del seu amic admirat i entranyable Publi Virgili Maró. La nova escriptura seria la «capital elegant». La hipòtesi es basa en el fet que aquest tipus d'escriptura apareix des d'August en algun fragment de paper contemporani i només hauria sobreviscut com a tradició sacralitzada en els còdexs més antics dels segles IV i V del poeta de Màntua [...].

Seguint l'ordre cronològic i temàtic de les meves recerques voldria tractar de la primera incursió en el terreny esborradís dels palimpsestos. Em trobava a

París l'any 1950-1951, on completava estudis a l'École des Chartes i a l'École des Hautes Études. En aquesta carrera, sota la guia de Robert Marichal, estudiàvem grafits romans del nord d'Àfrica colze a colze amb Charles Perrat i Jean Mallon. Les visites a la Bibliothèque Nationale eren gairebé diàries. Entre les notes sobre manuscrits per a consultar en aquells fons impressionants, en tenia una sobre el ms. Lat. 2269, tret del *Catalogue general des manuscrits latins* de Philippe Lauer. Aquí s'hi deia que els folis 17 a 48 del susdit còdex eren palimpsestos, encara que no s'indicava ni tipus d'escriptura ni època. La primera sorpresa fou que, ja a primer cop d'ull, em vaig adonar que l'escriptura primera era visigòtica, sens cap mena de dubte. L'altra sorpresa vingué al cap de ben poc, en constatar que es tractava d'un *liber commicus*, és a dir, del leccionari de la missa de la litúrgia visigòtica [...].

Voldria fer aquí una retractació en el sentit que sant Agustí feu en retractar, o sigui, tornar a tractar algunes de les seves obres, a fi de corregir-ne o ampliar-ne les afirmacions anteriors. En 1956 havia proposat que l'origen del *Commicus* palimpsest era probablement Carcassona, on fou certament reescrit en el segle XII. En anys posteriors i amb l'ajuda del doctor Miquel S. Gros han aparegut a Vic d'Osona i a Ripoll altres tres fragments de còdexs bessons d'escriptori i fins dos d'ells manifestament escrits per una mateixa mà, poc abans de finir el segle VIII. Com que tots són de mides notables i de presentació caligràfica molt bona, i contenen textos litúrgics i bíblics, només podien ser originaris d'un escriptori important i cèntric, en aquest cas el de la catedral metropolitana de Narbona, del qual depenien aleshores tots els bisbats de la Tarraconense i de la Narbonesa [...].

La troballa de la tercera Bíblia de Ripoll, la que anomeno de Fluvià, ha estat fruit d'una carambola que si no m'hagués passat a mi potser m'hauria costat de creure. Els fragments conservats han anat apareixent des dels anys setanta. El primer fou mig full d'una Bíblia en tres columnes amb una gran caplletra, que servia de coberta a un plec d'arxiu de Sant Miquel de Fluvià; el vaig trobar a l'Arxiu Reial de Barcelona, dit també de la Corona d'Aragó. A la Biblioteca de Montserrat hi havia des de feia pocs anys un fragment de foli d'una Bíblia que havia servit de coberta a un quadernet de comptes d'un ciutadà de Barcelona del segle XVII i que havia estat donat pel senyor Joan Ainaud de Lasarte, molt bon amic i un erudit d'horitzons inabastables. Encara més: gràcies a una foto mediocre i parcial enviada per Mn. Constans, de Banyoles, vaig tenir la curiositat d'anar a veure a l'Arxiu Comarcal de la ciutat del llac, i veure què podia ésser aquell fragment borrós de la foto. La sorpresa fou molt agradable, ja que no es tractava només d'un trosset, sinó de tot un foli de mides extraordinàries. Aquí vaig començar a sospitar que l'escriptura de tots tres fragments podia ser de la segona mà de la Bíblia de Rodes, la que distingeixo amb la sigla A'. L'anàlisi

paleogràfica ho confirmà de ple. Però com que era un fet que tots tres fragments havien pertangut a una mateixa Bíblia que havia estat trossejada cap al segle XVI, era possible que encara n'apareguessin més fragments; almenys jo no n'he perdut l'esperança. Un altre cop es constata la dita que: *havent sua fata libelli!*⁷⁵

No sé ben bé per què, tornant a llegir aquest relat de Manuel Mundó, en primera persona, m'he aturat a pensar en el Fèlix Ardèvol, un dels protagonistes de la novel·la *Jo confesso*, de Jaume Cabré, que als seus onze anys «els oients podien escoltar el greu retòric Fèlix Ardèvol dissertant a consciència en la llengua de Virgili» quan, brillant seminarista a Vic, «intel·ligent, abocat a l'estudi, pietós i polít, culte malgrat l'edat», és enviat pel bisbe Josep Torras i Bages (1846-1916) a estudiar teologia a Roma, a la Pontifícia Universitat Gregoriana. Allà, durant la Primera Guerra Mundial, «descobria nous mons en l'estudi paleogràfic dels papirs i altres documents bíblics que els portava el pater Faluba, escrits en egipci demòtic, en copte, en grec, o en arameu, i els instruïa en l'art d'estimar els objectes». El Fèlix hi preparava una dissertació sobre el filòsof historiador i advocat napolità Giambattista Vico (1668-1744). I si aquests passos podrien ésser una mena de versió novel·lada d'un futur erudit com Mundó, encara m'ho sembla més, en època de la dictadura del general Primo de Rivera i en els primers moments de la República, aquell doctor Adrià Bosch, eminent paleògraf de la Universitat de Barcelona, que, «segons la brama, era un savi que, sense vacillar, sabia reconèixer l'edat exacta de les coses». En Fèlix Ardèvol el visitava sovint al seu despatx de la Universitat, on a vegades trobava algun excompany de la Gregoriana.⁷⁶

M'ha plagut imaginar que en l'escriptura de la celebrada novel·la *Jo confesso*, que té capítols tan eloqüents com «Et in Arcadia ego», «Palimpsestus» o «Stabat Mater», Jaume Cabré, que és membre de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, des de l'any 2000, hagués pogut trobar inspiració en el pati de l'Institut o en alguna trobada amb Manuel Mundó per construir aquest context romà d'eclesiàstics estudiosos i barceloní d'universitaris paleògrafs erudits. Però no li ho he volgut preguntar per no trencar l'encanteri fabricat per la meva imaginació.

75. Anscari M. MUNDÓ, «Experiències en el tracte amb els manuscrits», a *El llibre i la lectura: De l'Antiguitat a l'època moderna*, actes de les primeres Jornades Internacionals sobre Història del Llibre i de la Lectura (4 i 5 maig 2006), Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2008, col·l. «Publicacions de l'Arxiu Nacional de Catalunya», núm. 11, p. 107-120.

76. Jaume CABRÉ, *Jo confesso*, 7a ed., Barcelona, Proa, 2012, p. 24, 25, 29, 36, 67 i 68 (1a ed., 2011).

FIGURA 1. El monestir de Montserrat.

FIGURA 2. Manuel Mundó a l'inici dels anys setanta.

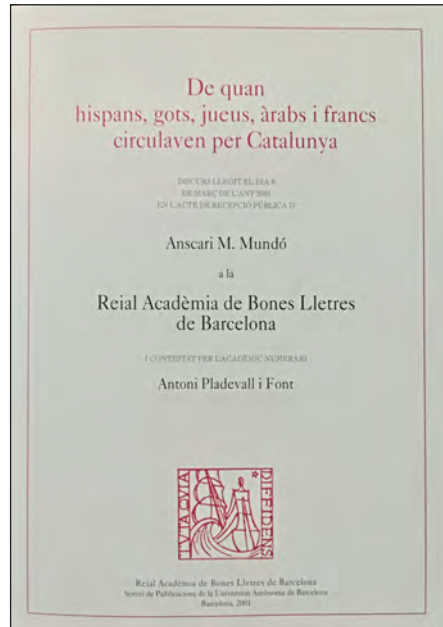

FIGURA 3. Discurs d'entrada de Manuel Mundó a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (2001).

FIGURA 4. Manuel Mundó amb la seva muller, Carme Aramon i Stein, i Antoni Pladevall i Font en una reunió d'amics (primers anys setanta).

FIGURA 5. Anscari M. Mundó, *Obres completes*, vol. 1 (1998).

FIGURA 6. El professor Mundó i les il·lustracions dels manuscrits medievals.

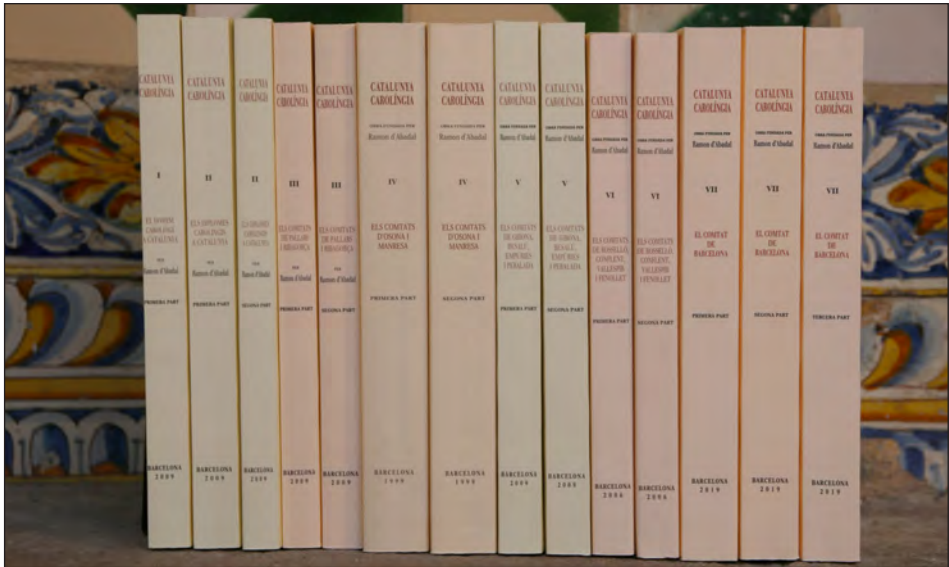

FIGURA 7. Institut d'Estudis Catalans, *Catalunya carolíngia*, volums publicats.

FIGURA 8. Alfons el Cast i Ramon de Caldes fent la tria dels documents que havien de ser copiats al *Liber feudorum maior* (Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Lib. Feud. Maior, f. 1r).

FIGURA 9. Mas El Pradell (Gurb, Osona), casa pairal de Ramon d'Abadal.

FIGURA 10. Manuel Mundó amb Miquel Coll i Alentorn (anys vuitanta).

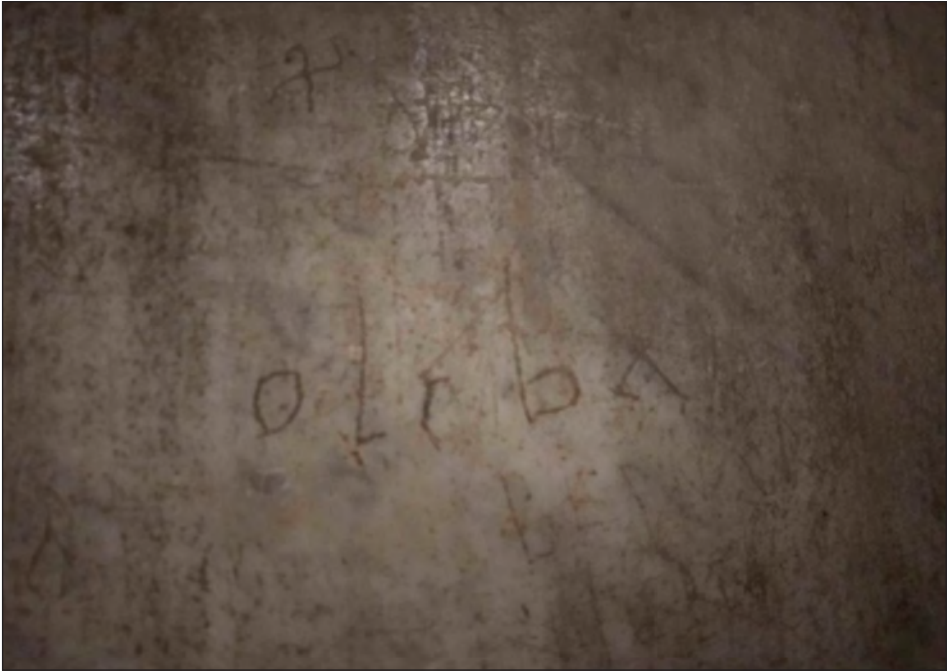

FIGURA 11. Sant Miquel de Cuixà, signatura d'Oliba a la taula d'altar romànica.

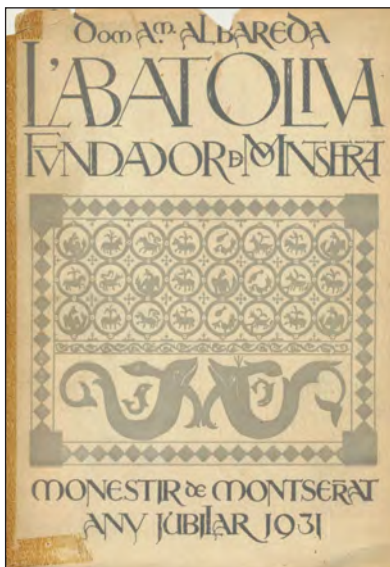

FIGURA 12. Biografia històrica de l'abat Oliba pel pare Anselm M. Albareda (1931).

FIGURA 13. Institut d'Estudis Catalans, *Diplomatari d'Oliba*, d'Eduard Junyent, a cura d'Àncari M. Mundó (1992).

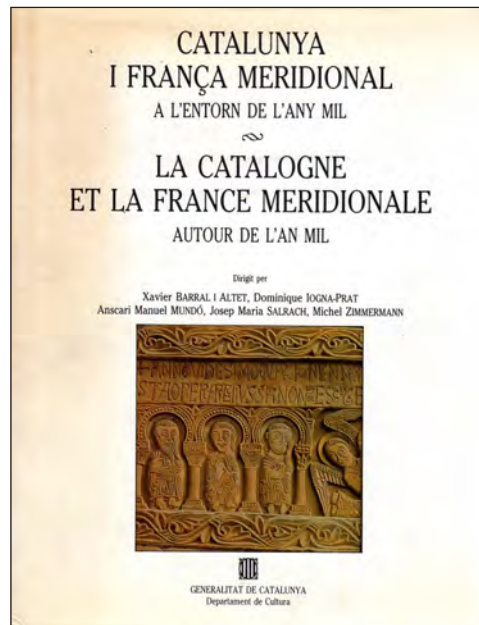

FIGURA 14. Actes del congrés internacional organitzat arran de la celebració del mil·lenari d'Hug Capet (1987-1991).

FIGURA 15. Foli il·lustrat del Llibre de l'Èxode a la Bíblia de Ripoll estudiada per Anscari M. Mundó (primer quart del segle XI, Bibl. Apost. Vat., Ms. Lat. 5729, f. 1).

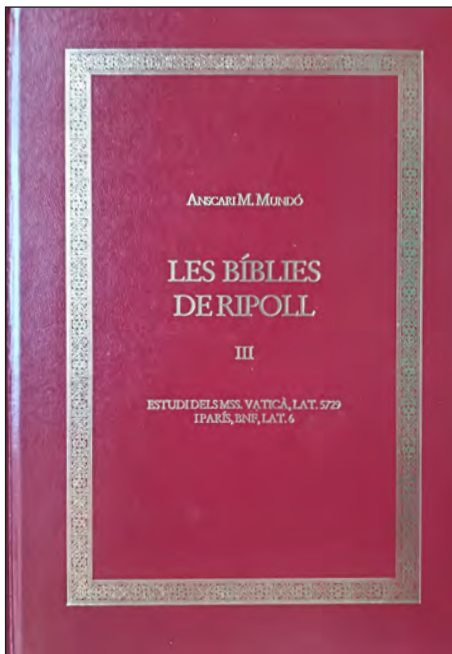

FIGURA 16. Anscari M. Mundó, *Les bibles de Ripoll* (2002).

FIGURA 17. Anscari M. Mundó, llibre sobre el santcríst de Montserrat (2006).

FIGURA 18. El santcríst que presideix l'altar major de la basílica de Montserrat.

FIGURA 19. Vitral·l descobert a la catedral de Girona l'octubre de 2019. Nativitat (finals del segle XII - inicials del segle XIII).

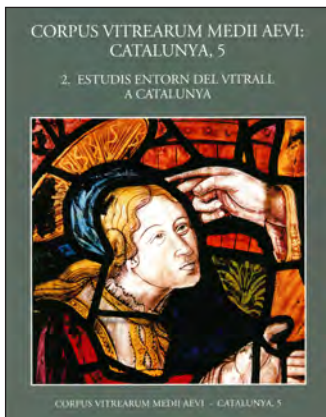

FIGURA 20. Darrer volum del Corpus Vitrearum Medii Aevi - Catalunya, codirigit per Anscari M. Mundó (2014).

FIGURA 21. El Concili II del Vaticà (1962-1965), del qual Anscari M. Mundó fou membre del Consell d'Aplicació de la Reforma Litúrgica.

FIGURA 22. Dos membres del Club d'Opinió Arnau de Vilanova, Manuel Mundó i Josep M. Figueres, amb, al fons, Carme Aramon.

FIGURA 23. Arnau de Vilanova, obres completes impreses a Lió el 1532.

FIGURA 24. Club d'Opinió Arnau de Vilanova, *El discret encant del nacionalisme*, vol. III (2004).

FIGURA 25. Biblioteca del monestir de Montserrat.

FIGURA 26. Manuel Mundó i Marcet al seu despatx d'estudi de Barcelona.

**LLISTA DE MEMBRES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS AMB UNA
BIOGRAFIA PUBLICADA A LA COL·LECCIÓ «SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES»**

AINAUD DE LASARTE, Joan	(1919-1995)
ALCOVER I SUREDA, Antoni M.	(1862-1932)
ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon d'	(1885-1939)
ALSINA I BOFILL, Josep	(1904-1993)
ANGLADA I D'ABADAL, M. Àngels	(1930-1999)
ARAMON I SERRA, Ramon	(1907-2000)
BADIA I MARGARIT, Antoni M.	(1920-2014)
BARRERA I COSTA, Heribert	(1917-2011)
BASTARDAS I PARERA, Joan	(1919-2009)
BATALLER I CALATAYUD, Josep Ramon	(1890-1962)
BOFILL I PICHOT, Josep M.	(1860-1938)
BOLÒS I CAPDEVILA, Oriol de	(1924-2007)
BROCÀ I DE MONTAGUT, Guillem M. de	(1850-1918)
CARBONELL I DE BALLESTER, Jordi	(1924-2016)
CARIA, Rafael	(1941-2008)
CARNER I PUIG-ORIOI, Josep	(1884-1970)
CARRERAS I ARTAU, Joaquim	(1894-1968)
CASACUBERTA I ROGER, Josep M. de	(1897-1985)
CASAS I SICART, Creu	(1913-2007)
CASASSAS I SIMÓ, Enric	(1920-2000)
CASASSAS I SIMÓ, Lluís	(1922-1992)
CASASSAS I SIMÓ, Oriol	(1923-2012)
CASTELLS I GUARDIOLA, Josep	(1925-2018)
CERVERA I ASTOR, Leandre	(1891-1964)
CLASCAR I SANOU, Frederic	(1873-1919)
COLL I ALENTORN, Miquel	(1904-1990)
COLOMER I POUS, Eusebi	(1923-1997)
COROMINES I MONTANYA, Pere	(1870-1939)
COROMINES I VIGNEAUX, Joan	(1905-1997)
DOMINGO I SANJUÁN, Pere	(1896-1979)
DURAN I SANPERE, Agustí	(1887-1975)
EGOZCUE I CUIXART, Josep	(1940-2006)
ESTEVE I SUBIRANA, Antoni	(1902-1979)
FABRA I POCH, Pompeu	(1868-1948)
FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, Lluís	(1867-1957)
FARGAS I ROCA, Miquel A.	(1858-1916)
FOLCH I TORRES, Joaquim	(1886-1963)
FONT I QUER, Pius	(1888-1964)
FONTBOTÉ I MUSSOLAS, Josep Maria	(1921-1989)
FONTSERÈ I RIBA, Eduard	(1870-1970)

FREIXA I PEDRALS, Enric	(1911-2002)
FUSTER I ORTELLS, Joan	(1922-1992)
GALÍ I COLL, Alexandre	(1886-1969)
GUIMERÀ I JORGE, Àngel	(1845-1924)
JARDÍ I BORRÀS, Ramon	(1881-1972)
LLUCH I MARTÍN, Enric	(1928-2012)
MARAGALL I GORINA, Joan	(1860-1911)
MARGALEF I LÓPEZ, Ramon	(1919-2004)
MARTORELL I TRABAL, Francesc	(1887-1935)
MIRALLES I SOLÀ, Carles	(1944-2015)
MIRET I SANS, Joaquim	(1858-1919)
MOLL I CASASNOVAS, Francesc de Borja	(1903-1991)
MOLL I MARQUÈS, Aina	(1930-2019)
MUNDÓ I MARCET, Anscari Manuel	(1923-2012)
NICOLAU D'OLWER, Lluís	(1888-1961)
NOGUERA DE GUZMAN, Raimon	(1897-1990)
OLIVER I TOLRÀ, Miquel dels Sants	(1864-1920)
PARÉS I FARRÀS, Ramon	(1927-2018)
PI I SUNYER, August	(1879-1965)
PIJOAN I SOTERAS, Josep	(1881-1963)
PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, Enric	(1870-1917)
PRATS I DOMINGO, Modest	(1936-2014)
PREVOSTI I PELEGRÍN, Antoni	(1919-2011)
PUIG I CADAFALCH, Josep	(1867-1956)
PUIG SALELLAS, Josep M.	(1924-2007)
RIBAS I PIERA, Manuel	(1925-2013)
ROCA-PONS, Josep	(1914-2000)
ROSELLÓ I MOLINARI, Xavier	(1948-2016)
RUBIÓ I BALAGUER, Jordi	(1887-1982)
RUBIÓ I LLUCH, Antoni	(1856-1937)
RUYRA I OMS, Joaquim	(1858-1939)
SAGARRA I DE SISCAR, Ferran de	(1853-1939)
SARDÀ I DEXEUS, Joan	(1910-1995)
SARSANEDAS I VIVES, Jordi	(1924-2006)
SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís	(1873-1938)
SERRA I HÚNTER, Jaume	(1878-1943)
SERRA I PUIG, Eva	(1942-2018)
SERRA I RÀFOLS, Josep de C.	(1900-1971)
SOLANS I HUGUET, Joan Antoni	(1941-2019)
SOLÉ I SABARÍS, Lluís	(1908-1985)
TARRADELL I MATEU, Miquel	(1920-1995)
TEIXIDOR I BATLLE, Josep	(1920-1989)
TERRADAS I ILLA, Esteve	(1883-1950)
TRIADÚ I FONT, Joan	(1921-2010)

TRIAS I FARGAS, Ramon	(1922-1989)
TRUETA I RASPALL, Josep	(1897-1977)
TURRÓ I DARDER, Ramon	(1854-1926)
VALLS I TABERNER, Ferran	(1888-1942)
VALLVERDÚ CANES, Francesc	(1935-2014)
VERDAGUER I JUANOLA, Pere	(1929-2017)
VERNET I GINÉS, Joan	(1923-2011)
VICENS VIVES, Jaume	(1910-1960)
VILA I DINARÈS, Pau	(1881-1980)
VILLANGÓMEZ I LLOBET, Marià	(1913-2002)

SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES

Títols publicats

- [1] Manuel RIBAS I PIERA, *Josep Puig i Cadafalch, cofundador i membre il·lustre de l'IEC* (1996)
- [2] Josep M. CAMARASA, *Ramon Turró, un modernista al laboratori* (1997)
- [3] Josep CARRERAS, *August Pi i Sunyer. Semblança biogràfica* (1998)
- [4] Manuel SUBIRÀ, *Pere Domingo. Semblança biogràfica* (1998)
- [5] Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans* (1998)
- [6] Oriol CASASSAS, *Miquel A. Fargas i Roca i els nous horitzons* (1999)
- [7] Xavier BARRAL, *Josep Pijoan. Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art* (1999)
- [8] M. Àngels Anglada i d'Abadal. *Sessió en memòria* (1999)
- [9] Eulàlia DURAN, *Agustí Duran i Sanpere. Semblança biogràfica* (2000)
- [10] Francesc FONTBONA, *Joaquim Folch i Torres. Semblança biogràfica* (2000)
- [11] Jordi SALES, *Jaume Serra i Hünter. Semblança biogràfica* (2000)
- [12] Carles MIRALLES i Anscari M. MUNDÓ, *Lluís Nicolau d'Olwer. Semblança biogràfica* (2000)
- [13] Josep M. FONT, *Guillem M. de Brocà. Semblança biogràfica* (2000)
- [14] Oriol de BOLÒS, *Pius Font i Quer. Semblança biogràfica* (2000)
- [15] Antoni ROCA, *Esteve Terradas i Illa. Semblança biogràfica* (2000)
- [16] Joan VENY, *Antoni M. Alcover i Sureda. Semblança biogràfica* (2000)
- [17] Pere LLUÍS FONT, *Joaquim Carreras i Artau. Semblança biogràfica* (2000)
- [18] *Enric Casassas i Simó. Sessió en memòria* (2000)
- [19] David SERRAT, *Lluís Solé i Sabarís. Semblança biogràfica* (2000)
- [20] *Ramon Aramon i Serra. Sessió en memòria* (2001)
- [21] Antoni SERRA i RAMONEDA, *Joan Sardà i Dexeus. Semblança biogràfica* (2001)
- [22] Aina MOLL, *Francesc de Borja Moll. Semblança biogràfica* (2001)
- [23] *Josep Roca-Pons. Sessió en memòria* (2001)
- [24] Josep Enric LLEBOT, *Eduard Fontserè i Riba. Semblança biogràfica* (2002)
- [25] Carles MIRALLES, *Lluís Segalà i Estalella. Semblança biogràfica* (2002)
- [26] Albert BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou. Semblança biogràfica* (2003)
- [27] Jaume CABRÉ, *L'ocellot sinistre. Semblança biogràfica d'Àngel Guimerà* (2003)
- [28] Pere LLUÍS FONT, *Eusebi Colomer i Pous. Semblança biogràfica* (2003)
- [29] Ricard GUERRERO, *Josep Alsina i Bofill, amor a la professió, amor a la llengua, amor al país. Semblança biogràfica de Josep Alsina i Bofill* (2003)
- [30] M. Teresa FERRER, *Joaquim Miret i Sans. Semblança biogràfica* (2003)
- [31] Josep M. MAS i SOLENC, *Ferran Valls i Taberner. Semblança biogràfica* (2004)
- [32] Oriol CASASSAS, *Josep Trueta i Raspall, el símbol. Semblança biogràfica de Josep Trueta i Raspall* (2004)
- [33] Salvador REGUANT, *Josep Ramon Bataller i Calatayud. Semblança biogràfica* (2004)
- [34] *Marià Villangómez. Sessió en memòria* (2004)
- [35] Carles A. GASÒLIBA, *Ramon Trias Fargas. Semblança biogràfica* (2004)
- [36] *Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de 'Marines i boscatges' (1903-2003)* (2005)

- [37] Manuel CASTELLET, *Josep Teixidor i Batlle. Semblança biogràfica* (2005)
- [38] Carles MIRALLES, «*Un xic exòtic i desorientat*». *Semblança de Joan Maragall l'últim any de la seva vida* (2005)
- [39] Ramon Margalef. *Sessió en memòria* (2005)
- [40] Eva SERRA, *Ferran de Sagarra i de Siscar. Semblança biogràfica* (2005)
- [41] Josep MASSOT, *Jordi Rubió i Balaguer. Semblança biogràfica* (2005)
- [42] Joan VILÀ-VALENTÍ, *Pau Vila i Dinarès. Semblança biogràfica* (2006)
- [43] Joan SOLÀ, *Pompeu Fabra i Poch. Semblança biogràfica* (2006)
- [44] Albert BALCELLS, *Francesc Martorell i Trabal. Semblança biogràfica* (2006)
- [45] Jacint CORBELLA, *Antoni Esteve i Subirana. Semblança biogràfica* (2006)
- [46] Oriol CASASSAS, *Leandre Cervera i Astor. Semblança biogràfica* (2007)
- [47] Josep VALLVERDÚ, *Josep Carner i Puig-Oriol. Semblança biogràfica* (2008)
- 48 Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans* (2008)
- 49 Oriol de Bolòs i Capdevila. *Sessió en memòria* (2009)
- 50 Joaquim MOLAS, *Miquel dels Sants Oliver i Tolrà. Semblança biogràfica* (2009)
- 51 Josep M. CAMARASA, *Josep M. Bofill i Pichot. Semblança biogràfica* (2009)
- 52 Jordi Sarsanedas. *Sessió en memòria* (2010)
- 53 Rafael Caria. *Sessió en memòria* (2010)
- 54 Joan Bastardas. *Sessió en memòria* (2011)
- 55 Josep M. de Casacuberta i Roger. *Sessió en memòria* (2012)
- 56 Josep MASSOT, *Frederic Clascar i Sanou. Semblança biogràfica* (2012)
- 57 Albert BALCELLS, *Pere Coromines. Semblança biogràfica* (2013)
- 58 Antoni Prevosti i Pelegrín. *Sessió en memòria* (2013)
- 59 Eulàlia DURAN, *Joan Fuster. Semblança biogràfica* (2013)
- 60 Eva SERRA, *Josep de C. Serra i Ràfols. Semblança biogràfica* (2013)
- 61 Oriol Casassas i Simó. *Sessió en memòria* (2014)
- 62 Enric Lluch i Martín. *Semblança biogràfica* (2014)
- 63 Josep BATLLÓ, Àgata PEDREROL i Joan ARÚS, *Ramon Jardí i Borràs. Semblança biogràfica* (2015)
- 64 Modest Prats i Domingo. *Sessió en memòria* (2016)
- 65 Antoni M. Badia i Margarit. *Sessió en memòria* (2016)
- 66 Francesc Vallverdú Canes. *Sessió en memòria* (2016)
- 67 Carles Miralles i Solà. *Sessió en memòria* (2017)
- 68 Jordi Carbonell i de Ballester. *Sessió en memòria* (2019)
- 69 Dolors BRAMON, *Joan Vernet i Ginés. Semblança biogràfica* (2019)
- 70 Pere Verdaguer. *Sessió en memòria* (2019)
- 71 Pere SANTANACH, *Josep Maria Fontboté i Mussolas. Semblança biogràfica* (2019)
- 72 August BOVER, *Josep Roca-Pons. Semblança biogràfica* (2019)
- 73 Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO, *Alexandre Galí i Coll. Semblança biogràfica* (2019)
- 74 Miquel VILARDELL, *Josep Egozcue i Cuixart. Semblança biogràfica* (2019)
- 75 Joan Antoni SOLANS, *Manuel Ribas i Piera. Semblança biogràfica* (2020)
- 76 Jordi CASASSAS, *Lluís Casassas i Simó. Semblança biogràfica* (2020)
- 77 Jaume TERRADAS, *Creu Casas i Sicart. Semblança biogràfica* (2020)
- 78 Ramon Parés i Farràs. *Sessió en memòria* (2020)
- 79 Joan Triadú i Font. *Sessió en memòria* (2020)

- 80 Isidor MARÍ, *Aina Moll i Marquès. Semblança biogràfica* (2020)
- 81 *Eva Serra i Puig. Sessió en memòria* (2020)
- 82 Àngel MESSEGUER, *Josep Castells i Guardiola. Semblança biogràfica* (2020)
- 83 Joaquim AGULLÓ, *Xavier Roselló i Molinari. Semblança biogràfica* (2020)
- 84 Joaquim RAFEL, *Lluís Faraudo de Saint-Germain. Semblança biogràfica* (2020)
- 85 *Solans i el seu temps. Sessió en memòria* (2020)
- 86 Salvador ALEGRET, *Heribert Barrera i Costa. Semblança biogràfica* (2020)
- 87 Lluís JOU, *Raimon Noguera de Guzman. Semblança biogràfica* (2020)
- 88 Antoni ROCA, *Enric Freixa i Pedrals. Semblança biogràfica* (2020)
- 89 Joan MARTÍ, *Joan Coromines i Vigneaux. Semblança biogràfica* (2020)
- 90 Lluís JOU, *Josep M. Puig Salellas, en la cruïlla del país. Semblança biogràfica* (2020)
- 91 Joan SANMARTÍ, *Miquel Tarradell i Mateu. Semblança biogràfica* (2020)
- 92 Jaume SOBREQUÉS, *Miquel Coll i Alentorn. Semblança biogràfica* (2020)
- 93 Enric PUJOL, *Jaume Vicens Vives. Semblança biogràfica* (2020)
- 94 Francesc FONTBONA, *Joan Ainaud de Lasarte. Semblança biogràfica* (2021)
- 95 Xavier BARRAL, *Anscari Manuel Mundó i Marcet. Semblança biogràfica* (2021)

